

ԻՐԱԿԱՆ ՇԱՀԱՌՈՒՆԵՐԻ ԹԱՓԱՆՑԻԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՄԻԶԱՋՈՒԹՅԱՆ ՓՈՐՁ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆՅԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՆԵՐ

ԵՐԵՎԱՆ 2021

Սույն զեկույցում ամփոփված են «Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն» (ԹԻՀԿ) հասարակական կազմակերպության կողմից իրականացված ուսումնասիրության արդյունքները:

Չեկույցը հնարավոր է դարձել Մասնավոր ձեռնարկությունների միջազգային կենտրոնի աջակցությամբ: Չեկույցի բովանդակության պատասխանատուն «Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն» է, և պարտադիր չէ, որ այն արտացոլի Մասնավոր ձեռնարկությունների միջազգային կենտրոնի տեսակետը:

ԻՐԱԿԱՆ ՇԱՀԱՌՈՒՄՆԵՐԻ ԹԱՓԱՆՑԻԿՈՒԹՅՈՒՆԸ.
միջազգային փորձ և հայաստանյան գործընթացներ

Փորձագետներ՝ Արթուր Գրիգորյան, Վիկտորյա Այդինյան
Գրախոսներ՝ Անի Վարդերեսյան, Լուսինե Թովմասյան

Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն
Սարյան 12, 5-րդ հարկ
Երևան 0002, Հայաստան
Հեռ.՝ (+374 10) 569589, 569689
Էլ. փոստ՝ info@transparency.am
Կայքէջ՝ www.transparency.am

Բովանդակություն

Հապավումներ	3
Ներածություն	4
Ո՞վ է իրական շահառուն.....	4
Իրական շահառուների բացահայտման պատմությունը և փորձը.....	6
Բաց տվյալներ.....	9
Հայտարարագրված տվյալների վստահելիությունը.....	10
Այլ պետությունների կողմից վարվող իրական շահառուների ռեգիստրները.....	12
Իրական շահառուների բացահայտման գործընթացները Հայաստանում.....	16
Իրական շահառուների հասկացության սահմանումը	23
Պատասխանատվություն իրավախախտումների համար	25
Լրացուցիչ կարգավորումների անհրաժեշտություն	27
Իրական շահառուների մոնիտորինգը	28
Իրական շահառուների տվյալների մոնիտորինգի հիմքում ընկած գործիքներ.....	29
Իրական շահառուների մոնիտորինգի իրականացման մասնավոր ծառայություններ	30
Իրական շահառուների մոնիտորինգի իրականացումը քայլ առ քայլ	31
Գրականության ցանկ.....	34

Հապավումներ

ԱՃԹՆ	Արդյունահանող ճյուղերի թափանցիկության նախաձեռնություն (Extractive Industries Transparency Initiative)
ԱՆ	ՀՀ արդարադատության նախարարություն
ԲԿԳ	Բաց կառավարման գործընկերություն (Open Government Partnership - OGP)
ԲՇԽ	Բազմաշահառու խումբ (Multistakeholder Group - MSG)
ԲՏԶ	Բաց տվյալների քաղաքականություն
ԵՄ	Եվրոպական միություն
ԹԻ	Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ
ԻՇՏՍ	Իրական շահառուների տվյալների ստանդարտ
ԿԲ	Կենտրոնական բանկ
ՀՀ	Հայաստանի Հանրապետություն
ՄԹ	Միացյալ Թագավորություն
ՏՀԶԿ	Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպություն (Organization for Economic Co-operation and Development)
ՓԼ/ԱՖ	«Փողերի լվացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման մասին» օրենք
ՔԱՌԷԱ	Քաղաքական ազդեցություն ունեցող անձ (Politically Exposed Person - PEP)
ՖԱԹՖ	Ֆինանսական միջոցառումների աշխատանքային խումբ (Financial Action Task Force FATF)

Ներածություն

Ձեռնարկի նպատակն է ամփոփ ներկայացնել իրական շահառուների (beneficial ownership) թափանցիկության խնդիրը: Այն կարող է օգտագործվել որպես տեսական նյութ, ինչպես նաև իրական շահառուների վերաբերյալ տվյալներ ձեռք բերելուն նպաստող գործնական ուղեցույց: Թիրախային խմբերից են հատկապես պետական և իրավապահ մարմինների ներկայացուցիչները, լրագրողները, հասարակական կազմակերպությունները, հետազոտողներն ու ուսանողները:

Beneficial ownership հասկացությունը տարբեր ժամանակահատվածներում հայերեն թարգմանվել է և՛ որպես «իրական սեփականատեր», և՛ որպես «իրական շահառու»: Ձեռնարկում «իրական սեփականատեր» եզրույթը կիրառվում է, երբ խոսում ենք Հայաստանում մինչև 2021թ. սեպտեմբերի 1-ն իրականացված գործընթացների մասին: 2021թ. սեպտեմբերի 1-ից Հայաստանում գործածության մեջ է մտել «իրական շահառու» եզրույթը:

Ընդհանուր առմամբ՝ իրական շահառուների բացահայտման առանցքային նպատակը կոռուպցիայի ու ապօրինի ֆինանսական գործարքների, այդ թվում՝ պաշտոնատար անձանց ներգրավման արդյունքում շահերի բախման, հարկերից խուսափելու ու ոչ մրցակցային արտոնություններ ստանալու, կաշառակերության, փողերի լվացման ու ահաբեկչության ֆինանսավորման բացառումն է:

Ձեռնարկը նախ ներկայացնում է իրական շահառուների եզրույթի մեկնաբանությունը և դրանց թափանցիկության կարևորությունը, ապա անդրադառնում է շահառուների բացահայտման համաշխարհային նախաձեռնությանը, միջազգային միտումներին և հայաստանյան գործընթացին:

Ո՞վ է իրական շահառուն

«Իրական շահառու» (beneficial owner) եզրույթը սահմանված է միջազգային տարբեր փաստաթղթերում մոտավորապես նույնական ձևակերպումներով: Այսպես՝

- Ֆինանսական միջոցառումների աշխատանքային խմբի (այսուհետ՝ ՖԱԹՖ) սահմանմամբ՝ իրական շահառուն այն ֆիզիկական անձն է, ով ամբողջությամբ տիրապետում և (կամ) վերահսկում է հաճախորդին և (կամ) այն անձին, ում անունից կատարվում է գործարքը: Սահմանումը ներառում է նաև այն անձանց, ովքեր վերջնական արդյունավետ հսկողություն են իրականացնում իրավաբանական անձի կամ կազմավորման նկատմամբ (FATF Glossary, 2021),
- Բնական պաշարների կառավարման ինստիտուտի (Natural Resource Governance Institute) սահմանմամբ՝ ընկերության իրական շահառուն ֆիզիկական անձն է, ով ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն ունի նշանակալի վերահսկողություն կամ նշանակալի տնտեսական շահ կամ ստանում է նշանակալի տնտեսական շահույթ ընկերությունից (Westenberg and Sayne, 2018),
- Համանման սահմանում է տալիս Արդյունահանող ճյուղերի թափանցիկության նախաձեռնությունը (այսուհետ՝ ԱՃԹՆ). ընկերության շահառուն այն ֆիզիկական անձն (անձինք) է (են), ում փաստացի՝ ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն

պատկանում կամ ունի վերահսկողության ներքո է գտնվում է տվյալ իրավաբանական անձը (EITI Standard, 2019):

Իրական շահառուների բացահայտումը կարևոր է *հանրային հաշվետվողականության, կազմակերպությունների նկատմամբ վստահության ամրապնդման և ընդհանուր առմամբ՝ ներդրումային միջավայրի բարելավման* համար: B20 խումբը, որը ներկայացնում է Մեծ քսանյակի (G20) գործարար համայնքը, իր հետազոտությամբ փաստում է, որ իրական շահառուների բացահայտումն օգնում է գնահատել կազմակերպությունների պատշաճ գործելակերպը (due diligence) և կառավարել առաջարկի շղթաներում առաջացող ռիսկերը (supply chain risks) (Amin and Marin, 2019):

Այդուհանդերձ, իրական շահառուների բացահայտման առանցքային խնդիրը հնարավոր չարաշահումների բացառումն է, քանի որ անանուն կազմակերպությունները պարարտ հող են ստեղծում կոռուպցիայի տարբեր դրսևորումների ու ապօրինի ֆինանսական գործարքների համար: Այսպես, Համաշխարհային բանկի Stolen Assets Recovery նախաձեռնության կողմից հետաքննվող մեծամասշտաբ կոռուպցիոն դեպքերից 70 տոկոսում օգտագործվել են անանուն շահառուներով կազմակերպություններ (Amin & Marin, 2019):

Համաձայն տարբեր գնահատումների՝ արհեստական ընկերությունների թույլ տված չարաշահումների և նմանօրինակ անօրինական գործարքների միջոցով զարգացող երկրներից տարեկան դուրս է բերվում շուրջ 1 տրիլիոն ԱՄՆ դոլար (One, 2014), իսկ մեկ այլ ուսումնասիրության համաձայն՝ ապօրինի ֆինանսական հոսքերի արդյունքում զարգացող երկրները տարեկան կորցնում են հարյուր միլիարդավոր դոլարների հասնող գումար (Global Financial Integrity, 2019):

Կարող ենք փաստել, որ իրական շահառուների բացահայտումը բավականին բարդ գործընթաց է, քանի որ կան նրանց թաքցնելու տարբեր գործիքներ, օրինակ՝ մասնակից միջանկյալ ընկերությունների, միջազգային բիզնես կորպորացիաների խճճված շղթաներ ստեղծելու, թրասթերի (trusts), հիմնադրամների և կորպորատիվ այլ կազմավորումների միջոցով: Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության (ՏՀՀԿ-OECD) բնորոշմամբ՝ կոռումպացված անձանց կողմից անօրինական ֆինանսական միջոցները թաքցնելու համար կիրառվող հիմնական մեթոդներն են հատկապես արհեստական կամ «պատյան» ընկերությունները (shell companies), հարկային դրախտները (tax heavens) և ոչ թափանցիկ կորպորատիվ կազմավորումները (OECD, 2007):

Իրական շահառուների բացահայտումը միտված է բացառելու՝

- *Ահաբեկչության ֆինանսավորումը.* ի սկզբանե իրական շահառուների բացահայտման շարժումը սկսել է հենց ահաբեկչության ֆինանսավորումը կանխելու նպատակով:
- *Փողերի լվացումը.* ՄԱԿ-ի Թմրամիջոցների և հանցագործության դեմ պայքարի գրասենյակի հաշվարկով՝ տարեկան 800 միլիարդից մինչև 2 տրիլիոն դոլար է «լվացվում», որի մեծամասնությունն իրականացվում է անանուն ընկերությունների միջոցով (Amin & Marin, 2019):

- *Կաշառք տալը և վերցնելը*. Կաշառք տալու 427 օտարերկրյա դեպքերի վերլուծության ժամանակ ՏՀԶԿ-ն բացահայտել է, որ յուրաքանչյուր չորս դեպքից մեկը տեղի է ունեցել գաղտնի կազմակերպության միջոցով (Amin & Marin, 2019):
- *Շահերի բախումը*. անանուն ընկերությունների կողմից իրականացվող հնարավոր չարաշահումների տիրույթը բավականին լայն է՝ պաշտոնատար անձանց կողմից պետական գնումներին մասնակցելու ընթացքում ունեցած ոչ իրավաչափ եղանակով ստացվող առավելություններից մինչև ընկերությունների համար հարկային, մաքսային և այլ արտոնությունների ձեռքբերում կամ ներկա և նախկին պաշտոնյաների ներգրավմամբ ընկերությունների բաժնեմասերի ստվերային վերաբաշխում: Գործնականում, այս խնդիրն ազդում է որևէ երկրի տնտեսության բոլոր ոլորտների վրա՝ հանգեցնելով անձնական շահագրգռվածություն ունեցող պաշտոնյաների կողմից տարվող կողմնակալ վարչարարության, անարդյունավետ հարկային հսկողության, անիմա օրենսդրական ակտերի ընդունման, ընկերությունների բաժնեմասերի վերաբաշխման և օֆշորային գոտիներում բաժնեմասերի համակենտրոնացման:

Ընկերությունների իրական շահառուներին բացահայտելիս կարևոր է նաև քաղաքական ազդեցություն ունեցող անձանց (ԶԱՌԲԱ) նույնականացնելը՝ առևտրային կազմակերպությունների հետ նրանց կապը և դրանից ծագող կոռուպցիոն ռիսկերը վերահսկելու համար: Այդ իսկ պատճառով «իրական շահառու» եզրույթի հետ շաղկապված է «քաղաքական ազդեցություն ունեցող անձ» եզրույթը: Այսպես՝

- ՄԱԿ-ի Կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիան սահմանում է, որ ԶԱՌԲԱ են համարվում նաև հանրային դերակատարում ունեցող անձի ընտանիքի անդամներն ու մերձավորները (UNCAC, 2003),
- ՖԱԹՖ-ի համաձայն՝ ԶԱՌԲԱ-ն անձ է, ում վստահված է կամ վստահված է եղել նշանակալի հանրային դերակատարում (FATF, 2013),

ԱՃԹՆ-ի ստանդարտով պահանջվում է, որ իրական շահառուներին բացահայտելիս սահմանվեն նաև ԶԱՌԲԱ-ների կողմից հաշվետվողականության պարտավորությունները:

Իրական շահառուների բացահայտման պատմությունը և փորձը

Իրական շահառուների խնդիրը ձևակերպվել և օրակարգում է հայտնվել դեռևս 2000-ականների սկզբին: Ի թիվս հարկային չարաշահումների և կոռուպցիոն դրսևորումների վերհանման, այն մեծապես պայմանավորված է եղել ահաբեկչական գործողությունների ֆինանսավորման և փողերի լվացման դեմ պայքարի մարտահրավերով:

2001 թվականի մայիսին ՏՀԶԿ-ի կողմից հրապարակված «Անօրինական նպատակներով կորպորատիվ գործիքների կիրառման վերաբերյալ» զեկույցը առաջիններից էր, որ անդրադառնում էր իրական շահառուների բացահայտման անհրաժեշտությանը: Հիմնվելով վերջինիս վրա՝ ՖԱԹՖ-ը, լիազորված լինելով պայքարելու փողերի լվացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ, 2006 թվականին մշակեց ծավալուն զեկույց, որում շեշտվում էր, որ ապօրինի նպատակներով կորպորատիվ կազմավորումների կիրառման առանցքային պատճառը իրական շահառուներին թաքցնելու հնարավորությունն է (OECD, 2007):

Վերջին տարիներին իրական շահառուների բացահայտման գործընթացում հասցրել է ձևավորվել բավականին հազեցած իրավական ու ինստիտուցիոնալ բազա: Գործընթացի միջազգային իրավական հենքը կազմում են ՄԱԿ-ի Կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիան (2005), ԵՄ «Փողերի լվացման դեմ» դիրեկտիվը և այլ փաստաթղթեր, ներառյալ՝ «Փողերի լվացման, ահաբեկչության ֆինանսավորման և զանգվածային ոչնչացման զենքի տարածման ֆինանսավորման դեմ պայքարի» միջազգային ստանդարտները (ՖԱԹՖ, 2012) և ԱՃԹՆ ստանդարտները:

Որպես ամբողջական փաստաթուղթ՝ իրական շահառուների վերաբերյալ պահանջներն առաջին անգամ սահմանվել են **ԱՃԹՆ-ի 2013 թվականի ստանդարտում** (EITI, 2013), որը վերաբերում էր բնական պաշարների շահագործման հարցերում թափանցիկությանը: Այնուհանդերձ, Նշված փաստաթղթում իրական շահառուների բացահայտման պահանջը ԱՃԹՆ-ի անդամ երկրների համար դեռևս պարտադիր չէր, այլ՝ խրախուսելի: Առկա չէին նաև «իրական շահառու» եզրույթի սահմանումների և ԶԱՈՒԱ-ի վերաբերյալ չափանիշներ, չկար պահանջի իրականացման ժամկետ: ԱՃԹՆ-ի 2013 թվականի ստանդարտի ընդունումից հետո բոլոր անդամ երկրներին առաջարկվեց մասնակցել շահառուների սահմանման փորձնական ծրագրին: Վերջինս իրականացվել է 2013-2015 թվականներին, որին մասնակցել է ԱՃԹՆ-ի անդամ 11 երկիր: Փորձնական ծրագրի արդյունքներն ամփոփ կերպով ներկայացված են ԱՃԹՆ-ի միջազգային քարտուղարության պիլոտային ծրագրի գնահատման զեկույցում (EITI, 2015):

ԱՃԹՆ-ի 2016 թվականի խմբագրմամբ ստանդարտը ԱՃԹՆ-ի անդամ երկրների առջև պահանջ (պահանջ 2.5) դրեց մինչև 2017թ. հունվարի 1-ը հրապարակել իրական շահառուների բացահայտման ճանապարհային քարտեզ, իսկ արդեն 2020թ. հունվարի 1-ից արդյունահանող ոլորտի ընկերություններին հարցում անել դրանց իրական շահառուների վերաբերյալ և ստացված տեղեկատվությունը դարձնել հանրային: ԱՃԹՆ-ի 2019 թվականի խմբագրմամբ գործող ստանդարտն (EITI, 2019) ավելի մանրամասն է նկարագրում, թե իրական շահառուների վերաբերյալ ինչ տեղեկատվություն պետք է հանրայնացնեն ԱՃԹՆ-ի անդամ երկրները: Մասնավորապես, սահմանվում է, որ իրական շահառուների ռեգիստրը պետք է ներառի ընկերության իրական սեփականատիրոջ (սեփականատերերի) ինքնությունը, սեփականության պատկանելության աստիճանը և մանրամասներ այն մասին, թե ինչպես է իրացվում սեփականության իրավունքը կամ իրականացվում վերահսկողությունը:

ԱՃԹՆ-ի ստանդարտի պահանջներին զուգընթաց՝ 2013 թվականին, չհայտարարագրված սեփականության խնդիրը դարձավ նաև **Մեծ ութնյակի (G8)** անդամ երկրների օրակարգային հարց: Արդյունքում, որոշում կայացվեց մշակել ազգային գործողությունների ծրագրեր ընկերությունների իրական շահառուների միասնական ռեգիստրներ ստեղծելու նպատակով (Official webpage of the Government of the United Kingdom, 2013): Այնուհետև՝ 2014 թվականին, **Մեծ քսանյակի (G20)** անդամ երկրներն ընդունեցին իրական շահառուների վերաբերյալ սկզբունքներ, որոնց համաձայն՝ անդամ երկրները պետք է ներկայացնեն իրական շահառուի այնպիսի սահմանում, որը կներառի իրավաբանական անձին տիրապետող կամ վերահսկող ֆիզիկական անձանց (Official webpage of the University of Toronto, 2014): Նշված սկզբունքների համաձայն, տեղեկատվությունը պետք է հասանելի լինի համապատասխան իրավասու (այդ թվում՝ իրավապահ) մարմիններին, իսկ անդամ երկրները պետք է ունենային տեղեկատվության փոխանակման արդյունավետ համակարգ:

Որպես նույն գործընթացի շարունակություն՝ 2014 թվականին **Եվրամիությունն ընդունեց «Փողերի վաճման դեմ պայքարի» 4-րդ դիրեկտիվը** (EU, 2015), ըստ որի՝ անդամ երկրները պետք է պետական մակարդակով ստեղծեն իրական շահառուների մասին տեղեկատվության ռեգիստրներ, որոնք հասանելի կլինեն բացառապես պետական մարմիններին: Դիրեկտիվն ուժի մեջ մտավ 2015 թվականի մայիսին:

Իրական շահառուների խնդրի մասշտաբայնությունն ակնհայտ դարձավ հատկապես տեղեկատվության արտահոսքերի արդյունքում՝ «Պանամայի փաստաթղթեր» (2016), ապա «Պարադիզի փաստաթղթեր» (2017) անվամբ հայտնի բացահայտումներից հետո, ինչպես նաև դրանից առաջ՝ Շվեյցարական բանկերում պահվող ֆինանսական միջոցների հետ ազդեցիկ քաղաքական գործիչների կապը բացահայտվելու արդյունքում: Արձագանքելով դրան՝ **2018 թվականին ԵՄ-ն ընդունեց «Փողերի վաճման դեմ պայքարի» 5-րդ դիրեկտիվը** (EU, 2018), որով արդեն պահանջ էր դրվում իրական շահառուների ռեգիստրները մասնակիորեն հասանելի դարձնել ողջ հանրությանը: Մասնավորապես, 5-րդ դիրեկտիվը ԵՄ անդամ պետություններին պարտավորեցնում է ապահովել, որ այլ անձինք, որոնք կարող են հիմնավորել իրենց պատշաճ շահագրգռվածությունը փողերի վաճման, ահաբեկչության ֆինանսավորման և դրա հետ կապված հիմնական հանցագործությունների բացահայտման հարցում (ինչպիսիք են կոռուպցիան, հարկային հանցագործությունները և խարդախությունը) նույնպես ունենան իրական շահառուների մասին տեղեկատվության հասանելիություն՝ անհատական տվյալների պաշտպանության կանոնները պահպանելու պայմանով:

Հարկ է նշել, որ ԱՃԹՆ-ի շրջանակներում իրական շահառուների բացահայտման բովանդակությունն ու ընթացակարգը որոշակիորեն տարբերվում են մյուս ոլորտներում վերջիններիս բացահայտման քաղաքականությունից, քանի որ այստեղ իրական շահառուների շրջանակը հիմնվում է ԱՃԹՆ ստանդարտի պահանջների վրա և համաձայնեցվում է ԱՃԹՆ բազմաշահառու խմբի (ԲՇԽ) հետ: Ուստի, նախքան իրական շահառուների բացահայտման վերաբերյալ օրենսդրության մշակումը նախաձեռնությանը միացած երկրներում ծավալուն աշխատանք է կատարվում ԱՃԹՆ-ի աշխատանքային խմբերի և ԲՇԽ կողմից, որի արդյունքում տրվում է իրական շահառուի սահմանումը, որը կոնսենսուսով (ընդհանուր համաձայնությամբ) ընդունվում է ԲՇԽ-ի բոլոր՝ կառավարությունը, արդյունահանող ընկերությունները և քաղաքացիական հասարակությունը ներկայացնող, խմբակցությունների կողմից: ԱՃԹՆ-ի գործընթացի շրջանակում մշակված ուղեցույցերի և համաձայնեցված չափորոշիչների հիման վրա այնուհետև մշակվում և ընդունվում է իրական շահառուների բացահայտման վերաբերյալ օրենսդրությունը:

Քանի որ իրական շահառուների գաղտնի լինելը կոռուպցիոն ռիսկեր է առաջացնում տնտեսության բոլոր ճյուղերի համար, ներկայումս համաշխարհային միտումն այն է, որ հրապարակվեն բոլոր ոլորտների իրական շահառուների տվյալները:

Բաց տվյալներ

Իրական շահառուների վերաբերյալ տվյալների հանրայնացումը դեռևս չի երաշխավորում դրանց կիրառելիությունը և օգտակարությունը: Կա համընդհանուր ընկալում, որ իրական շահառուների մասին տեղեկատվությունը հանրային բարիք է, և դրանից առավելագույն օգուտ ստանալու համար անհրաժեշտ է այն հանրայնացնել՝ առնչվող ռեգիստրները բաց տվյալների սկզբունքներին համապատասխան ներկայացնելու միջոցով: Այս առումով, իրական շահառուների բացահայտման գործընթացի կարևոր բաղադրիչ է Բաց կառավարման գործընկերության (այսուհետ՝ ԲԿԳ) և դրա մաս կազմող՝ Բաց տվյալների քաղաքականությունը:

Տվյալները կամ բովանդակությունը բաց են, եթե ցանկացածը կարող է ազատորեն օգտագործել, վերաօգտագործել և տարածել դրանք՝ պահպանելով հեղինակային իրավունքները: Ընդ որում՝ խոսքը ինչպես իրավական առումով բաց լինելու մասին է, այնպես էլ՝ տեխնիկական: Այսինքն՝ տվյալը կամ բովանդակությունը պետք է տեղադրված լինեն հանրային տիրույթում և նվազագույն սահմանափակումներով, ինչպես նաև հրապարակվեն այնպիսի ձևաչափով, որը կարող է ընթերցվել մեքենայի կողմից¹ և հարմար է ազատ օգտագործման համար (The World Bank, 2019):

ԱճԹՆ 7.2 պահանջն անդրադառնում է տվյալների հասանելիությանը և բաց տվյալներին՝ պահանջելով, որ ԲՇԽ-ն որդեգրի բաց տվյալների քաղաքականություն (ԱճԹՆ, 2019): Համաձայն Հայաստանի ԲՇԽ-ի բաց տվյալների քաղաքականության փաստաթղթի՝ ԱճԹՆ-ի շրջանակներում բաց տվյալների սկզբունքներն են (EITI, 2017)՝

- *Տվյալների ամբողջականությունը.* ԱճԹՆ-ի շրջանակում հրապարակված տվյալները պետք է լինեն հնարավորինս ամբողջական: Պետք է հրապարակվեն նաև ելակետային տվյալները (raw data), եթե դա չի հակասում օրենսդրությանը: Հրապարակվում են նաև ելակետային տվյալները բնութագրող մետատվյալները (metadata)՝ ներառյալ հաշվարկների համար օգտագործված մեթոդաբանությունը և բանաձևերը: ԲՇԽ-ն որոշում է, թե որ տվյալներն են ենթակա հրապարակման:
- *Տվյալների աղբյուրները.* պետք է ներկայացվեն տվյալների աղբյուրները, ինչպես նաև՝ որտեղից և ինչպես են այդ տվյալները ձեռք բերվել: Սա հնարավորություն կտա օգտագործողին համոզվելու, որ տեղեկատվությունը ձեռք է բերվել և արձանագրվել պատշաճ կարգով:
- *Տվյալների արդիականությունը.* ԱճԹՆ-ի շրջանակում հավաքագրված տվյալները պետք է ողջամիտ ժամկետում և առանց անհիմն ուշացումների հասանելի դառնան հանրությանը: Առաջնահերթ է այն տվյալների պատեհաժամ հրապարակելը, որոնց օգտակարությունն էապես կախված է ժամանակային գործոնից:
- *Տվյալների մատչելիությունը.* ԱճԹՆ-ի կողմից հրապարակված տեղեկատվությունը Օանաթպետք է հնարավորինս մատչելի լինի՝ փնտրելու, գտնելու և ներբեռնելու տեսանկյունից:
- *Մեքենայաընթերցելիությունը.* տվյալների ներկայացման ձևաչափը պետք է հեշտորեն ընթերցվի ծրագրերի և մեքենաների կողմից:
- *Տվյալների ոչ խտրական օգտագործումը.* յուրաքանչյուր անձ պետք է հասանելիություն ունենա ԱճԹՆ-ի շրջանակում հրապարակված

¹ JSON, XML, RDF, CSV: PDF, MS WORD ձևաչափերը կամ լուսանկարված, պատճենված ֆայլերը չեն համարվում մեքենայաընթերցելի:

տեղեկատվությանը՝ առանց ինքնության գրանցման և տվյալների օգտագործման համար հիմնավորում ներկայացնելու պահանջի:

- *Տվյալների կայունությունը*. տվյալները պետք է հասանելի լինեն երկար ժամանակահատվածի ընթացքում: Սա նշանակում է, որ տվյալները պետք է պահպանեն հասանելիությունն առցանց արխիվներում:
- *Տվյալների օգտագործման բաց լիցենզիան*. ԱՃԹՆ-ի շրջանակում հրապարակված տեղեկատվությունը կարող է ազատորեն օգտագործվել յուրաքանչյուրի կողմից, սակայն տվյալների աղբյուրին հղում կատարելով:
- *Տվյալների անվճար օգտագործումը*. ԱՃԹՆ-ի ազգային զեկույցի շրջանակում տրամադրվող տեղեկատվությունը պետք է հասանելի լինի անվճար կարգով:
- *Հետադարձ կապը*. հնարավոր դեպքերում պետք է ապահովվեն օգտագործողների հետ հետադարձ կապի մեխանիզմներ՝ անհրաժեշտության դեպքում ապահովելու տվյալների որակի շարունակական բարելավումը:

Իրական շահառուների բացահայտումների համար մշակվել է նաև իրական շահառուների տվյալների ստանդարտը (ԻՇՏՍ/BODS Beneficial Ownership Data Standard) (The World Bank, 2019), որը սահմանում է տվյալների հավաքագրման ու հրապարակման տեխնիկական բնութագրիչները:

Որպեսզի իրական շահառուների ռեգիստրներում առկա տվյալները հնարավոր լինի համապարփակ ձևով ուսումնասիրել, անհրաժեշտ է, որ դրանք համադրելի լինեն այլ պետությունների ռեգիստրներում առկա տվյալների հետ, քանի որ բազմաթիվ ընկերություններ գրանցված են այլ երկրներում: Փոխադարձ տվյալների հասանելիություն տրամադրելու հանձնառությունից բացի՝ «Օփեն օուներշիփ»-ը նախաձեռնել է իրական շահառուների մեկ ամբողջական՝ գլոբալ ռեգիստրի ստեղծում²:

Հայտարարագրված տվյալների վստահելիությունը

Իրական շահառուների բացահայտման համակարգի ամենախնդրահարույց հարցերից է ներկայացված տվյալների արժանահավատությունը և դրանց վերստուգման հնարավորությունը: Ներկայիս կարգավորումներով դեռևս մշակված չեն արդյունավետ գործիքներ, որոնք հավաստիության մեծ տոկոսով կարող են երաշխավորել, որ հայտարարագրված տվյալները ճիշտ են և ամբողջական: Այսօր աշխարհում գործող կորպորատիվ կառուցակարգերը, օֆշորային գոտիների ու բրոքերային կազմակերպությունների միջոցով կազմակերպվող գործառնությունները չափազանց լայն հնարավորություններ են ստեղծում իրական շահառուներին թաքցնելու համար:

Այս ամենով հանդերձ՝ մասնագիտական պրակտիկայում առաջարկվում են մի քանի գործիքներ, որոնց համակցությունը սահմանափակում է հայտարարագրվող տվյալներում սողանքները և նվազեցնում ակնհայտ կեղծ տեղեկատվություն ներկայացնելու ռիսկը: Ներկայացված տեղեկատվության վերստուգման (verification) գործիքներից են՝ տվյալները ներկայացնողի ինքնության և լիազորված լինելու փաստի հաստատումը (authentication and authorisation), տվյալների հնարավորինս հիմնավոր և օրինական լինելու փաստի վավերացումը (validation) և տվյալների «ճշտության» վերստուգումը (“truth” verification):

² <https://register.openownership.org>

Այս գործիքները թույլ են տալիս գնահատել ներկայացված տեղեկատվության ճշմարտացիությունը, հատկապես, երբ տվյալները թվայնացված են, կառուցվածքային առումով հստակ, հրապարակված են այնպիսի ստանդարտներով, որոնք դետալային են ու չունեն սողանքներ, համակցված են այլ տվյալների բազաների հետ (Official Webpage of Open Government Partnership, 2021):

Տվյալները ներկայացնողի ինքնության և լիազորված լինելու փաստի հաստատումը ենթադրում է իրական շահառուի վերաբերյալ ներկայացված տվյալների նույնականացում պետական տվյալների բազայում արդեն իսկ առկա՝ փոխգործելի թվային տվյալների հետ: Այդ տվյալները կարող են լինել շատ տարբեր՝ սկսած ֆինանսական համակարգում արդեն իսկ հավաքագրված մանրակրկիտ տվյալներից մինչև անձի վերաբերյալ առկա որոշակի հատվածային տվյալներ (վերջնական և անուղղակի (փոխկապակցված) շահառուներ, իրական շահառուների քաղաքացիություն, հասցե, բնակության երկիր, անձը հաստատող փաստաթղթեր, իրական շահառու հանդիսանալու փաստի նոտարական կամ այլ համարժեք գրանցման վկայական, միջանկյալ ընկերություններ, ընկերությունների գրանցման վայր և այլն):

Տվյալների հնարավորինս հիմնավոր և օրինական լինելու փաստի վավերացումը իրական շահառուների տվյալների հավաքագրումն է էլեկտրոնային այնպիսի ձևաթղթերի օգտագործմամբ, որոնք սահմանափակում են ազատ ոճի պատասխաններ տալու հնարավորությունը և ստանդարտացնում են տվյալների հավաքագրման եղանակները:

Տվյալների «ճշտության» վերստուգումը սխալներն ու անճշտությունները գտնելու համար իրականացված քայլերն են: Այդ քայլերից է՝ տեղեկատվության խաչաձև ստուգման (cross-check) համակարգի ներդրումը:

Իրական շահառուների վերաբերյալ տվյալների արժանահավատության տեսանկյունից կարևոր է բացահայտվող տեղեկատվության ճշգրտությունն ապահովող որևէ մեխանիզմի առկայությունը, այլապես հնարավոր չի լինի վստահ լինել, որ բացահայտվել են իրական շահառուները՝ այլ ոչ թե անվանական (nominal) կամ լիազոր անձինք: Դրա համար ԱՃԹՆ-ի ստանդարտը (Պահանջ 2.5 ե) սահմանում է, որ կազմակերպություններին կարող է պահանջ ներկայացվել՝ ստորագրելու իրական շահառուների հայտարարագիրը բարձրաստիճանի ղեկավարության թիմի անդամի կամ ավագ իրավախորհրդատուի կողմից կամ ներկայացնելու հիմնավորող փաստաթղթեր, որպեսզի ապահովվի նրանց կողմից տրամադրվող՝ իրական սեփականության մասին տեղեկությունների ճշգրտությունը, և որ շահագրգիռ կողմերը, ինչպիսիք են իրավապահ մարմինները, քաղաքացիական հասարակությունը և այլ ընկերությունները, կարողանան վիճարկել կասկածելի տեղեկությունները: Իրական սեփականության որոշ հայտարարագրեր կարող են նաև խաչաձև ստուգման ենթարկվել՝ համեմատելով իրավաբանական անձանց կողմից տեղական մակարդակով տրամադրված տեղեկատվության կամ պաշտոնյաների կողմից ներկայացվող այլ տվյալներում ներառված տեղեկատվության հետ (հնարավորության դեպքում):

Այլ պետությունների կողմից վարվող իրական շահառուների ռեգիստրները

Չնայած միջազգային պահանջներին և զարգացման միտումներին՝ ներկայումս շատ չեն այն երկրները, որոնք ունեն սահմանված սկզբունքներին համապատասխան ռեգիստրներ: Այսպես՝

- ԱՃԹՆ-ի ստանդարտով պահանջվող՝ իրական շահառուների վերաբերյալ տեղեկատվությունը 2017-18 թվականներին համակարգված ձևով ներկայացվել են ուսումնասիրված 25 պետություններից 25 տոկոսը (EITI, 2021), թեև պետք է հավելել, որ հանրային ռեգիստր ունենալու պահանջն ԱՃԹՆ-ի ստանդարտով պարտադիր է 2020 թվականից:
- «Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ» միջազգային կազմակերպության հրապարակման (Merwe, 2020) համաձայն՝ 2020 թվականի դրությամբ աշխարհի 44 երկրներ³ ունեն իրական շահառուների ռեգիստրներ, որոնցից միայն 18-ինն է հանրային:
- «Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ»-ի մեկ այլ հրապարակման (2021) համաձայն՝ ԵՄ 27 պետություններից 24-ն ունեն իրական շահառուների կենտրոնացված ռեգիստրներ, որոնցից 18-ը՝ հանրային: Ընդ որում, միայն Դանիայի ու Լիտվայի ռեգիստրներն են համապատասխանում բաց տվյալների սկզբունքներին (Transparency International, 2021):
- «Օփեն օուներշիփ» (Open Ownership) միջազգային կազմակերպության տվյալներով (2021)՝ թեպետ 110 պետություններ հայտնել են իրենց հանձնառությունը ստանձնելու իրական շահառուների թափանցիկությունը, միայն 28 պետություն ունի իրական շահառուների առցանց ռեգիստր:

Ստորև ներկայացված է իրական շահառուների բացահայտման հաջողված մի քանի փորձ՝ ներառելով Միացյալ Թագավորությունը, Սլովակիան և Ուկրաինան:

Միացյալ Թագավորությունը (այսուհետ՝ ՄԹ) աշխարհում առաջին երկիրն է, որը 2013 թվականի հոկտեմբերին ստեղծեց իրական շահառուների հանրային ռեգիստր⁴: 2015 թվականին ընդունված օրենքի (SME and Employment Act, 2015) հիման վրա մշակվել է ընկերությունների գրանցման հանրամատչելի տվյալների բազա, որտեղ ներառված են տվյալներ այն ֆիզիկական անձանց մասին, որոնք տարբեր ոլորտներում գործունեություն ծավալող ընկերություններում ունեն նշանակալի վերահսկողություն: Այս բազան ընկերությունների պետական գրանցման «Ընկերությունների պալատ» կոչվող շտեմարանի⁵ հավելված է և թույլ է տալիս որոնել երկրում գրանցված բոլոր ընկերությունների իրական շահառուներին (person of significant control)⁶: Ռեգիստրում առկա է ընկերության բնութագիրը, գրանցումների պատմությունը, ընկերության գործող վարկերը, վճարման ենթակա տուրքերը, ինչպես նաև գրանցված ղեկավարների և իրական շահառուների՝ «նշանակալի վերահսկողություն ունեցող անձանց» ցանկը: Նշանակալի վերահսկողություն ունեցող անձը սահմանվում է որպես ցանկացած ֆիզիկական անձ, որն ունի ընկերության 25 տոկոսից ավելի բաժնեմաս կամ որին պատկանում է ընկերության քվեարկող իրավունքների ավելի քան 25 տոկոսը, ինչպես նաև այն ֆիզիկական անձը, որն ունի ընկերության տնօրենների խորհրդի անդամների մեծամասնությանը նշանակելու կամ պարտականություններից ազատելու իրավունք,

³ Հրապարակման մեջ Հայաստանը դեռևս ներառված չէ:

⁴ <https://find-and-update.company-information.service.gov.uk>

⁵ <https://www.gov.uk/government/organisations/companies-house>

⁶ <https://www.gov.uk/guidance/people-with-significant-control-pscs>

ինչպես նաև, երբ տվյալ անձն իրավունք ունի էական վերահսկողություն իրականացնել (կամ փաստացի իրականացնում է) մեկ այլ ընկերության կամ թրասթի նկատմամբ (Companies Act 2006): Սակայն ՄԹ օրենսդրությունը չի տալիս ԶԱՌԲ-ի սահմանում կամ վերջիններիս համար ռեգիստր վարելու պահանջ:

ՄԹ-ն հայտնի է նաև հրապարակված տվյալների կիրառման հաջող փորձով: 2016 թվականից ի վեր, ինչ հրապարակվեցին ՄԹ-ի ռեգիստրի տվյալները, «Գլոբալ Ուիթնես» (Global Witness) ու «Դեյթաքինգ» (Dataking) կազմակերպությունները պարբերաբար վերլուծել են միլիոնավոր տվյալներ: Մոնիտորինգի արդյունքում վերհանվել են տվյալների մեջ առկա խոտաններ, ինչը թույլ է տվել ՄԹ-ի իշխանություններին բարելավելու մոլուքագրվող տվյալների որակը: Բացի այդ, նշված կազմակերպությունները կարողացել են համադրել իրական շահառուների ռեգիստրի տվյալները հարկատուների ու ԶԱՌԲ-ների հանրային հասանելի գլոբալ բազաների հետ⁷, ինչի արդյունքում բացահայտել են, որ ՄԹ-ի ընկերությունների շուրջ 390 իրական շահառուներ տարբեր երկրների քաղաքական գործիչներ են (Global Witness, 2018):

Սլովակիայում ևս իրական շահառուների բացահայտման խնդրին բավականին հանգամանալից ու յուրատեսակ կարգավորումներ են տվել: Նախ՝ 2015թ. նոյեմբերին իրական շահառուների վերաբերյալ տվյալների բացահայտման պահանջ ներկայացվել է այն մասնավոր ընկերություններին, որոնք մասնակցում էին հանրային գնումներին, այնուհետ՝ 2017թ. փետրվարին՝ նաև նրանց, որոնք կառավարության հետ ունեին 100 հազար և ավելի եվրո արժողությամբ պայմանագրեր: Իրական շահառուների ռեգիստրը գործել է 2015-2017 թվականներին, իսկ հետո փոխարինվել «Հանրային հատվածի գործընկերների ռեգիստրով»՝ ներառելով իրական շահառուների բացահայտման պարտավորություն ունեցող երկու խումբն էլ:

2017թ. Թրանսփարենսի Ինիշիատիվ (այսուհետ՝ ԹԻ) Սլովակիայի կողմից իրականացված ուսումնասիրության տվյալներով (Labant & Šipoš, 2017)՝ նշված ռեգիստրում գրանցված է 11,000 ընկերություն, որոնք ունեն 16,000 իրական շահառու: Սլովակիայում իրական շահառուներ են համարվում ընկերությունում 25 տոկոս և ավելի մասնակցություն ունեցող ֆիզիկական անձինք, որոնք ունեն ընկերության կանոնադրական ղեկավարությանը նշանակելու կամ ազատելու իրավունք կամ ընկերության վերահսկման այլ եղանակներ: Եթե հանրային գնումներին մասնակցող ընկերությունը չի բացահայտում իրական շահառուներին, տուգանվում է 10,000-ից մինչև 1 միլիոն եվրո և 3 տարով զրկվում է հանրային գնումներին մասնակցելու իրավունքից:

ԹԻ Սլովակիայի նույն ուսումնասիրության (2017) համաձայն՝ Սլովակիայիում հրապարակային ռեգիստրի ստեղծման արդյունքում արձանագրվել են էական արդյունքներ: Այսպես՝

- Ընկերությունների 20 տոկոսը գրանցել են նոր իրական շահառուներ, որոնք բացակայել են առցանց գործարար ռեգիստրում՝ նախքան օրենքի հիման վրա նոր ռեգիստրի հիմնումը: Այդ անունները նախկինում ներկայացված չեն եղել Սլովակիայի Հանրային գնումների գրասենյակին:

⁷ <https://everypolitician.org>

- Նոր ռեգիստրում գրանցվելիս 550 ընկերություններ փոփոխություններ են կատարել իրենց մուտքային տվյալներում, որոնցից շուրջ 20 տոկոսը՝ նոր ռեգիստրի գործարկման վերջին ամսում:
- Նոր ռեգիստրի գործարկումից հետո «հարկային դրախտներում» գրանցված (օֆշորային) որոշ ընկերություններ դադարել են մասնակցել հանրային գնումներին, որոշները իրենց սեփականությունը տեղափոխել են Սլովակիա:

Գործնականում, օրենքի կիրարկման և տուգանքների նշանակման գործընթացները դեռևս կատարյալ չեն: Այսպես՝ բացահայտվել է երկու ընկերություն, որոնք ստորագրել են պայմանագրեր, սակայն չեն գրանցել իրական շահառուներին, և նրանց նկատմամբ հետևանքներ չեն առաջացել: Բավականին մեծ տոկոս են կազմում հանրային պաշտոնյաները, որոնք ռեգիստրում գրանցված են որպես իրական շահառու (2.5 տոկոս): Նրանցից շատերը պետական, համայնքային կամ այլ հանրային (համալսարան, հիվանդանոց և այլն) ընկերությունների իրական շահառուներ են, և դա առաջացնում է շահերի բախում: Որոշ դեպքերում իրական շահառուներ են այլ երկրների պաշտոնյաներ:

Ուկրաինան առաջին երկիրն է, որը ստեղծել է հատուկ իրական շահառուների ռեգիստր (Marques and Thevoz, 2019), իսկ իրական շահառուների բացահայտման վերաբերյալ օրենսդրությունն ընդունվել է դեռևս 2014 թվականին: Օրենսդրությամբ (Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, 2003) սահմանված է, որ տվյալները հավաքագրվում են իրավաբանական անձանց, անհատ ձեռնարկատերերի և հանրային կազմակերպությունների միասնական պետական ռեգիստրում: Ի թիվս իրական շահառուների իրավական բնութագիրը ներկայացնող այլ չափանիշների՝ Ուկրաինայում իրական շահառու է համարվում այն ֆիզիկական անձը, որը տնօրինում է կազմակերպության կանոնադրական կապիտալի 25 և ավելի տոկոսը կամ ունի այդքան քվեարկող ձայների իրավունք:

Ուկրաինայի վերջին՝ 2019թ. ԱՃԹՆ-ի ազգային զեկույցի համաձայն (EITI, 2019), զեկույցի հրապարակման դրությամբ իրական շահառուների վերաբերյալ հրապարակման ենթակա տեղեկատվությունը ներառում է հետևյալը.

- անձի անունը, ազգանունը, հայրանունը (եթե առկա է),
- ծննդյան ամսաթիվը,
- քաղաքացիությունը,
- Ուկրաինայի կամ այլ երկրի քաղաքացու անձնագրային տվյալները,
- բնակության վայրը,
- հարկ վճարողի հաշվառման համարը,
- իրավաբանական անձի ռեզիդենտ հիմնադիրների լրիվ անվանումը և անհատականացման կոդը, որտեղ անձը հանդիսանում է իրական շահառու,
- իրական շահառու հանդիսանալու բնույթը և չափը (մակարդակ, աստիճան, բաժնեմաս), շահույթ, շահաբաժին, ազդեցություն (այս տեղեկատվության հրապարակումը պարտադիր է 2020թ. ապրիլի 28-ից):

Եթե ընկերությունը չունի իրական շահառու, ապա այդ փաստը, ինչպես նաև իրական շահառու չունենալու պատճառը պետք է հրապարակվի ընկերությունների ռեգիստրում (Sayenko Kharenko, 2020):

2019թ. իրականացված օրենսդրական փոփոխությունների համաձայն (ուժի մեջ են մտել 2020թ. ապրիլի 28-ից)՝ իրական շահառուների վերաբերյալ հրապարակման ենթակա փաստաթղթերի ցանկն ընդլայնվել է և, ի լրումն վերոնշյալ տեղեկատվության, ներառում է՝

- շահառուների կառուցվածքը՝ համապատասխան ձևաթղթի վրա, որը թույլ է տալիս նույնականացնել իրական շահառուներին, այդ թվում՝ նրանց միջև վերահսկողական հարաբերությունները կամ այդպիսի իրական շահառուների բացակայությունը,
- քաղվածք, տեղեկանք կամ այլ փաստաթուղթ, որը հավաստում է իրավաբանական անձի հիմնադիրների գրանցումը, եթե հիմնադիրը ոչ ռեզիդենտ է,
- նոտարական վավերացմամբ փաստաթուղթ, որը հավաստում է իրական շահառուի ինքնությունը:

Այս փոփոխություններն էապես հեշտացրել են իրական սեփականության կառուցվածքի և իրական շահառուների միջև հարաբերությունների հստակ ընկալումը: Նոր կարգավորումներով ներդրվել է նաև իրական շահառուների վերաբերյալ ներկայացված տվյալների ճշտության ստուգման համակարգ (Sayenko Kharenko, 2020): Մասնավորապես՝

- Պետական ռեգիստրի համար սահմանվել է պարտավորություն՝ ստուգելու ներկայացված տվյալների իսկությունը՝ դրանք համադրելով այլ պետական ռեգիստրներում և հասանելի փաստաթղթերում առկա տվյալների հետ:
- Ֆինանսական մոնիտորինգի գործակալները պետք է ֆինանսական մոնիտորինգի պետական ծառայությանը տեղեկացնեն ընկերությունների գրանցամատյանում բացահայտված իրական շահառուների մասին, ինչպես նաև տվյալների ճշտության ստուգման ընթացքում հաճախորդներից ստացված տեղեկատվության որևէ անհամապատասխանության մասին:
- Նոր փոփոխություններով ընդլայնվում է այն տեղեկատվության ցանկը, որը կարող է պահանջվել ֆինանսական մոնիտորինգի գործակալների կողմից, ինչը նպատակ ունի նույնականացնել և վերստուգել թրասթի իրական շահառուներին՝ այդ թվում՝ հիմնադիրների, հոգաբարձուների, խնամակալների (առկայության դեպքում), շահառուների տվյալները, ինչպես նաև վճռորոշ ազդեցություն ունեցող այլ անձանց տվյալները:

Իրական շահառուների բացահայտման գործընթացի հստակեցումը Ուկրաինայում շարունակվել է նաև 2021 թվականին, երբ ֆինանսների նախարարի հրամանով հաստատվել է սեփականության կառուցվածքի ձևն և բովանդակությունը (Про затвердження Положення про форму та зміст структури власності, 2021): Այս կարգի համաձայն՝ իրական սեփականության կառուցվածքում պետք է գծապատկերով պատկերված լինեն կապերը իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց միջև, այդ թվում, թրասթերի և նմանատիպ գործիքների միջև (ներառյալ՝ սեփականության շղթայի մաս կազմող բոլոր կազմակերպությունների անունները) և հնարավորություն տան բացահայտելու յուրաքանչյուր վերջնական իրական շահառուին:

Մինչև 2017

Հայաստանում իրական շահառուների բացահայտման վերաբերյալ որոշակի կարգավորումներ տրվել են դեռևս 2008 թվականից՝ **«Փողերի լվացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման մասին» (ՓԼ/ԱՖ) օրենքով** (2008): Դրանք հիմնված են ՖԱԹՖ-ի սկզբունքների և պահանջների վրա և մանրամասն սահմանում են իրական շահառուի իրավական ձևակերպումը, ընկերության գործառնություններում վերջինիս մասնակցության ձևերը և այլ հարցեր:

Իրական շահառուներին առնչվող որոշակի կանոնակարգում տրված էր նաև **«Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումների, հիմնարկների և անհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» օրենքում** (2012): Դրանում 2016թ.-ին կատարված փոփոխությունների համաձայն՝ 20 միլիոն ՀՀ դրամը գերազանցող կապիտալով իրավաբանական անձ գրանցելիս պետք է ներկայացվեին նաև ընկերության իրական սեփականատիրոջ տվյալները: Համաձայն այս կարգավորման՝ առևտրային կազմակերպությունները պարտավոր էին իրավաբանական անձանց գրանցման պետական ռեգիստր ներկայացնել հայտարարագիր, որի հավաստիության ստուգման մեխանիզմ, սակայն, չկար: Միևնույն ժամանակ հայտարարագիրը ներկայացվում էր միայն ներքին կարգով ու հանրամատչելի չէր: Նշված կարգավորումը գործնականում ձևական բնույթ էր կրում, քանի որ հետագայում ընկերության գրանցման ժամանակ ներկայացված տվյալները ստուգելու պահանջ կամ մեխանիզմ սահմանված չէր: Այս տվյալները հրապարակային չէին և պահվում էին պետական գրանցումն իրականացնող մարմնի մոտ:

Պետք է նկատել, որ վերոնշյալ օրենքներում «իրական շահառուներ» և «իրական սեփականատերեր» եզրույթները տարբերվում էին և նախատեսում էին տարատեսակ իրավական չափանիշներ:

Իրական շահառուների բացահայտման վերաբերյալ հատվածական ու անավարտ օրենսդրական ձևակերպումներ էին տրված նաև 2012 թվականից ուժի մեջ մտած **ՀՀ Ընդերքի մասին օրենսգրքով**: Վերջինիս համաձայն՝ հանքարդյունահանման և հանքահետախուզության թույլտվություն հայցող ընկերությունները պարտավոր էին ներկայացնել իրենց ընկերությունում 10 տոկոս և ավելի բաժնեմասնակցություն ունեցող բոլոր անձանց տվյալները: Օրենսգրքով կամ այլ իրավական ակտով սահմանված չէին այդ տվյալները ներկայացնելու մեխանիզմը, տվյալների բովանդակությունը, անուղղակի բաժնետերերի և այլ փոխկապակցված անձանց տվյալները ներկայացնելու պայման, ինչպես նաև իրական շահառուների/սեփականատերերի կազմում փոփոխություն կատարվելու դեպքում այդ մասին տեղեկանք ներկայացնելու պահանջ: Չէր վարվում որևէ ռեգիստր, ներկայացվող տեղեկատվությունը հանրամատչելի չէր:

Իրական շահառուների/սեփականատերերի վերաբերյալ տվյալներ ներկայացնելու առումով որոշ կարգավորումներ ուներ նաև 2016 թվականին ընդունված **«Գնումների մասին» ՀՀ օրենքը**: Պետական կարիքների նպատակով իրականացնող գնումների մրցույթին մասնակցելու հայտ ներկայացրած ընկերության համար սահմանված էր պարտավորություն՝ ներկայացնելու ընկերությունում 10 տոկոսից ավել բաժնեմաս

ունեցող անձանց, ընկերության գործադիր մարմնի ղեկավար կազմին նշանակելու իրավասություն ունեցող անձանց, ինչպես նաև ընկերության 15 տոկոսից ավել շահույթ/եկամուտ ստանալու իրավունք ունեցող անձանց մասին տեղեկություններ: Ի տարբերություն ՓԼ/ԱՖ-ի օրենքի իրավակարգավորումների՝ պետական գնումների պարագայում օրենսդրությունը պարտավորեցնում էր, որ մրցույթում հաղթող ընկերության՝ վերը նշված անձանց վերաբերյալ տվյալները հրապարակվեն:

2017-2020

Հայաստանում իրական շահառուների/սեփականատերերի բացահայտումը նոր թափ հավաքեց 2017 թվականից, երբ ՀՀ կառավարությունը Բաց կառավարման գործընկերության (ԲԿԳ) 2016-2018թթ. գործողությունների երրորդ ծրագրով սահմանված հանձնառությունների շրջանակում Նախաձեռնեց ԱՃԹՆ-ին միանալու գործընթացը և 2017թ. մարտի 9-ին Հայաստանի Հանրապետությունը դարձավ ԱՃԹՆ թեկնածու անդամ:

2017 թվականին ԲՇԽ-ն՝ կառավարության, ընդերքօգտագործող ընկերությունների և քաղաքացիական հասարակության կառույցների մասնակցությամբ, կոնսենսուսով ընդունեց «իրական սեփականատեր» հասկացության սահմանումը, իսկ 2018 թվականի հունվարին հրապարակեց «Իրական սեփականատերերի բացահայտման ճանապարհային քարտեզը» (2018): Ի սկզբանե Նախատեսվեց, որ իրական շահառուների/սեփականատերերի բացահայտման կարգավորումները հանքարդյունաբերության ոլորտում փորձարկվելուց հետո աստիճանաբար կտարածվեն նաև տնտեսական գործունեության այլ ոլորտների վրա:

ԱՃԹՆ շրջանակում 2019 թվականի ապրիլի 23-ին ընդունվեցին «Հայաստանի Հանրապետության ընդերքի մասին օրենսգրքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքը և «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումների, հիմնարկների և անհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» օրենքում լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքը: Ընդերքի մասին օրենսդրության փոփոխություններով մետաղական հանքարդյունաբերության ոլորտում գործունեություն իրականացնող իրավաբանական անձանց համար սահմանվեց իրական սեփականատերերի բացահայտման պարտականություն:

Նախատեսվեց, որ մետաղական հանքարդյունաբերության ոլորտում գործունեություն ծավալող կազմակերպությունները իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստր Է ներկայացվում հետևյալ տեղեկատվությունը.

- իրական սեփականատիրոջ անունը, ազգանունը,
- քաղաքացիությունը,
- ծննդյան ամսաթիվը,
- անձը հաստատող փաստաթղթի տվյալները,
- հաշվառման և բնակության հասցեները,
- նշում քաղաքական ազդեցություն ունենալու մասին,
- աշխատանքի վայրը,
- կապի միջոցները,
- իրական սեփականատեր հանդիսանալու հիմքերը:

Լրացումներով նախատեսվեց, որ իրական սեփականատիրոջ վերաբերյալ տեղեկությունների փոփոխության դեպքում իրավաբանական անձը պարտավոր է 40-օրյա ժամկետում ներկայացնել փոփոխված հայտարարագիր՝ ապահովելու իրական սեփականատերերի վերաբերյալ տվյալների թարմացումը: Նաև սահմանվեցին պատասխանատվության միջոցներ իրական սեփականատերերի վերաբերյալ հայտարարագիր չներկայացնելու կամ կեղծ կամ ոչ ամբողջական տվյալներ ներկայացնելու համար, մասնավորապես.

- գրավոր զգուշացում,
- այնուհետև, զգուշացման հիմքը չվերացնելու դեպքում՝ ընդերքօգտագործման իրավունքի կասեցում,
- այնուհետև, կասեցման հիմքը չվերացնելու դեպքում՝ ընդերքօգտագործման իրավունքի դադարեցում:

2019թ. նոյեմբերին լրացում կատարվեց ՀՀ Ընդերքի օրենսգրքում, համաձայն որի մետաղական հանքարդյունաբերության ոլորտում իրական սեփականատեր են համարվում նաև տվյալ ընկերության կառավարման միանձնյա և կոլեգիալ մարմինների (բաժնետերերի ժողովի, խորհրդի և գործադիր մարմնի) անդամ ֆիզիկական անձինք:

2019 թվականի ապրիլի 23-ին «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումների, հիմնարկների և անհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» օրենքում լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքում կատարված փոփոխություններով և սահմանվեց, թե ով է իրական սեփականատերը, իրական սեփականատիրոջ մասին ինչ տեղեկատվություն պետք է հայտարարագրել, ինչպիսի պատժամիջոցներ են սահմանվում կեղծ կամ ոչ ամբողջական տվյալների ներկայացման համար: Իրական սեփականատիրոջ սահմանումը տվյալ ունիվերսալ օրենքում տալը և իրական շահառուների վերաբերյալ հայտարարագիրը ՀՀ ԱՆ իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալությանը ներկայացնելու պահանջի ամրագրումը հնարավորություն տվեց խուսափել հատվածական մոտեցումներից, միասնականացնել իրական շահառուների բացահայտման գործընթացը բոլոր ոլորտների համար և ապագայում ունենալ մեկ միասնական ռեգիստր:

Օրենքի կիրարկման ապահովման նպատակով 2020 թվականի փետրվարի 5-ին ՀՀ արդարադատության նախարարի կողմից հաստատվեց իրական սեփականատերերի վերաբերյալ հայտարարագրի ձևը և հայտարարագրի լրացման և ներկայացման կարգը:

Իրական սեփականատերերի հայտարարագրման համար առանձին կարգավորում սահմանվեց ՔԱՌԲ-ի դեպքում: Մասնավորապես՝ ՔԱՌԲ են համարվում «Հանրային ծառայության մասին» օրենքով (2018) նախատեսված՝ շահերի հայտարարագիր ներկայացնելու պարտականություն ունեցող անձինք (բացառությամբ քննիչների), Հանրապետության նախագահի, Ազգային ժողովի նախագահի, վարչապետի, փոխվարչապետների, նախարարների խորհրդականների, Հայաստանի Հանրապետության դիվանագիտական ներկայացուցիչների, Ազգային անվտանգության խորհրդի քարտուղարի խորհրդականի, վարչապետի գլխավոր խորհրդականի, հատուկ հանձնարարություններով դեսպանի պաշտոն զբաղեցնող անձինք, ինչպես նաև նշված անձանց ընտանիքի անդամները, այն է՝ ամուսինը, անչափահաս զավակը (այդ թվում՝

որդեգրված), նրա խնամակալության կամ հոգաբարձության տակ գտնվող անձը, համատեղ բնակվող յուրաքանչյուր չափահաս անձը⁸:

2019թ. այս օրենքում կատարված փոփոխությամբ սահմանվեց, որ ԶԱՌԴԱ-ների կողմից ներկայացվող հայտարարագրի՝ «Մասնակցությունը առևտրային կազմակերպություններում» բաժնում նշվում են կազմակերպության անվանումը, որի հիմնադիր են հանդիսանում կամ որի կանոնադրական կապիտալում մասնակցություն ունեն հայտարարատու պաշտոնատար անձը և (կամ) նրա ընտանիքի անդամները, կազմակերպությունում ունեցած մասնակցության (փայեր, բաժնետոմսեր, բաժնեմասեր) քանակը, տոկոսը, ձեռք բերելու օրը, ամիսը, տարին կամ որի կառավարման մարմիններում ընդգրկված անձանց իրավասու են նշանակելու կամ ազատելու հայտարարատու պաշտոնատար անձը և (կամ) նրա ընտանիքի անդամները, հարկ վճարողի հաշվառման համարը, հասցեն:

2020 թվականից Հայաստանում արդեն իսկ կիրառվում է իրական շահառուների/ սեփականատերերի բացահայտման և հրապարակման պրակտիկան: 2020 թ. փետրվարին մետաղական ընդերքօգտագործման ոլորտում գործող իրավաբանական անձինք ներկայացրել են իրենց իրական շահառուների/սեփականատերերի վերաբերյալ հայտարարագրեր, որոնց լուսաձրված տարբերակները հրապարակվել են իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գրանցամատյանում՝ e-register.am կայքում և հրապարակային են⁹:

Միաժամանակ՝ 2020 թվականից մեկնարկել են առցանց հայտարարագրման էլեկտրոնային համակարգի ստեղծման աշխատանքները, որով նախատեսվում է իրական շահառուների/սեփականատերերի մասին տեղեկությունները հասանելի դարձնել տվյալների բաց ձևաչափով: Հայտարարագրման նոր մշակված էլեկտրոնային համակարգը փոխգործելիության հարթակով համակցված է իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի և բնակչության ռեգիստրի հետ, ինչը փաստացի հնարավորություն է ընձեռում իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց մասին մի շարք տվյալներ ինքնաշխատ բեռնել կամ ստուգել, որը նվազեցնում է այդ տվյալների թերի կամ սխալ ներկայացման ռիսկերը:

Հարկ է նշել, որ մետաղական հանքարդյունաբերության ոլորտում իրական շահառուների բացահայտման օրենսդրական կարգավորումների համապատասխանությունը ԱՃԹՆ-ի միջազգային ստանդարտին գնահատվել է 2021 թվականի հունիսին ԱՃԹՆ-ի միջազգային խորհրդի կողմից, որն ընդունել է որոշում¹⁰, ըստ որի Հայաստանը ամենաբարձր՝ «բավարարող առաջընթաց» է արձանագրել ԱՃԹՆ-ի ստանդարտի 2.5-րդ՝ իրական շահառուների բացահայտման սկզբնական չափորոշիչների իրականացման գծով: Միջազգային խորհուրդը նաև Հայաստանին ներկայացրել է պահանջ մինչև վավերացման հաջորդ փուլը (2023թ. հուլիս) ապահովել ընդերքօգտագործման իրավունք ունեցող կամ դրա համար դիմող բոլոր ընկերությունների նաև իրավական շահառուների

⁸ «Հանրային ծառայության մասին» օրենքի համաձայն (2018)՝ պաշտոնի նշանակվելիս և ազատվելիս, ինչպես նաև պաշտոնավարման ընթացքում յուրաքանչյուր տարի հանրային ծառայողները և նրանց ընտանիքի անդամները պարտավոր են իրենց եկամուտների և գույքի մասին հայտարարագրեր ներկայացնել Կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողով, որտեղ պետք է ներկայացնեն նաև առևտրային կազմակերպություններում բաժնեմաս ունենալու մասին տվյալները, որոնք ենթակա են հրապարակման <http://cpcarmenia.am/hy/declarations-registry> կայքում:

⁹ <https://bo.e-register.am/am/auth> ; <https://www.eiti.am/hy/%D4%BB%D5%8D-%D5%B0%D5%A1%D5%B5%D5%BF%D5%A1%D6%80%D5%A1%D6%80%D5%A1%D5%A3%D5%A5%D6%80/?tab=88>

¹⁰ <https://eiti.org/board-decision/2021-32>

(մասնակիցների) վերաբերյալ տեղեկատվության հասանելիությունը: Միջազգային խորհուրդը հորդորել է նաև, որ Հայաստանը շարունակի տվյալների վերստուգման ընթացակարգերի և տվյալների որակի ամրապնդման աշխատանքները, այդ թվում՝ գործընթացների ավտոմատացման և ընդերքօգտագործող ընկերությունների հետ լրացուցիչ խորհրդակցությունների միջոցով:

2021-ից

2021 թվականի հունիսին, հիմք ընդունելով ուսումնասիրված միջազգային փորձը, ինչպես նաև իրական շահառուների հայտարարագիր ներկայացնելու պարտավորության շրջանակի ընդլայնման հանձնառությունը, ԱԺ-ն ընդունել է «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումների, հիմնարկների և անհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին», «ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքում» փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին», «Էներգետիկայի մասին օրենքում» փոփոխություններ կատարելու մասին», «Գնումների մասին օրենքում» փոփոխություն կատարելու մասին», «Քրեական օրենսգրքում» լրացում կատարելու մասին», «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքում» լրացումներ կատարելու մասին», «Փողերի լվացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին» օրենքում փոփոխություններ կատարելու մասին», «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» օրենքում լրացումներ կատարելու մասին», «Վարկային կազմակերպությունների մասին» օրենքում լրացումներ կատարելու մասին», «Ապահովագրության և ապահովագրական գործունեության մասին» օրենքում լրացումներ կատարելու մասին», «Արժեթղթերի շուկայի մասին» օրենքում լրացում կատարելու մասին», «Ներդրումային ֆոնդերի մասին» օրենքում լրացումներ կատարելու մասին», «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություն կատարելու մասին» օրենքների փաթեթը (2021), որոնցով նախատեսվել են մի շարք բարեփոխումներ¹¹: Մասնավորապես՝

- «Իրական սեփականատեր» եզրույթը փոխարինվել է «իրական շահառու» եզրույթով՝ նպատակ ունենալով միասնականացնել օրենսդրության մեջ առկա ձևակերպումները և, փաստորեն, ամրագրելով «Փողերի լվացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված ձևակերպման ունիվերսալությունը: Այդուհանդերձ, ընդերքօգտագործման ոլորտում պահպանվել են ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքով սահմանված ավելի խիստ պահանջներ:
- Ընդլայնվել է իրական շահառուներին բացահայտելու պարտականություն ունեցող անձանց շրջանակը՝ ներառելով պետական ռեգիստրում գրանցում ստացած բոլոր իրավաբանական անձանց:
- Հայտարարագիր ներկայացնելու ժամկետների առումով սահմանվել է փուլային մոտեցում՝ առաջնահերթություն տալով ընտրված լիցենզավորվող ոլորտներում գործող և պետական գնումներին մասնակցող ընկերություններին: Մասնավորապես՝
 - Էլեկտրական Էներգիայի (իզոթերմալ) արտադրության, ջերմային Էներգիայի արտադրության կամ Էլեկտրական և ջերմային Էներգիայի համակցված արտադրության լիցենզիա ստացած անձինք պարտավոր են

¹¹ <https://www.e-draft.am/projects/2818/about>

իրական շահառուների վերաբերյալ հայտարարագիր ներկայացնել մինչև 2021 թվականի հուլիս,

- հանրային ծառայությունների կարգավորվող ոլորտում գործունեություն իրականացնող, ինչպես նաև տեսալսողական մեդիածառայություն մատուցող իրավաբանական անձանց համար օրենքներով նախատեսված պարտականությունները ծագում են 2021 թվականի սեպտեմբերի 1-ից,
 - միայն ֆիզիկական անձ մասնակիցներ ունեցող ՍՊԸ-ները, ինչպես նաև ոչ առևտրային կազմակերպությունները՝ 2023 թվականի հունվարի 1-ից,
 - մյուս բոլոր իրավաբանական անձինք իրական շահառուների վերաբերյալ հայտարարագրեր կներկայացնեն 2022 թվականի հունվարի 1-ից:
- իրական շահառուների վերաբերյալ տեղեկատվությունը հանրությանը հասանելի կլինի իրավաբանական անձանց պետական գրանցման ռեգիստրի կայքում¹²:
 - իրավաբանական անձի վրա դրվել է պարտականություն առնվազն տարին մեկ անգամ իրականացնելու պատշաճ ուսումնասիրություն իր իրական շահառուներին բացահայտելու նպատակով՝ փաստաթղթավորելով գործընթացը, շահառուների կազմում փոփոխությունների դեպքում կատարելու տվյալների ընթացիկ թարմացումներ և ներկայացնելու տարեկան հայտարարագիր կամ հաստատելու նախորդ տարվա հայտարարագրի արդիականությունը:
 - իրավաբանական անձանց, իրական շահառուների և մասնակիցների համար սահմանվել են սանկցիաներ, այդ թվում՝ վարչական և քրեական պատասխանատվություն, իրական շահառուների հայտարարագիրը ժամկետին չներկայացնելու, կարգը խախտելու, սխալ կամ ոչ ամբողջական տվյալներ ներկայացնելու դեպքում:

Օրենքի՝ 2021 թվականի խմբագրումով որոշակի փոփոխություններ են կատարվել ցուցակված բաժնետոմսերով իրավաբանական անձանց կողմից իրական շահառուների հայտարարագիր ներկայացնելու վերաբերյալ: Ներկայումս նշված իրավաբանական անձինք, ինչպես նաև այն առևտրային կազմակերպությունները, որոնց ամբողջությամբ վերահսկում է ցուցակված բաժնետոմսերով մեկ այլ առևտրային կազմակերպություն, պարտավոր են ներկայացնել իրական շահառուների հայտարարագիր՝ ներառելով ցուցակված բաժնետոմսերով իրավաբանական անձի վերաբերյալ տվյալները և մասնակցության ծավալները: Եթե իրավաբանական անձինք ցուցակված են այնպիսի կարգավորվող շուկաներում, որոնք չեն համապատասխանում ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված՝ իրական շահառուների բացահայտման չափորոշիչներին, դրանք պարտավոր են ներկայացնել իրական շահառուների ամբողջական հայտարարագիր:

2021 թ. օգոստոսի 30-ին ՀՀ արդարադատության նախարարի «Իրավաբանական անձանց իրական շահառուների վերաբերյալ հայտարարագրի ձևը, դրա լրացման, ներկայացման և իրական շահառուների վերաբերյալ գործակալություն ներկայացված վերջին հայտարարագրի հաստատման կարգը, իրական շահառուների բացահայտման համարժեք չափանիշներով կարգավորվող շուկաների ցանկը սահմանելու, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարի 2020 թվականի փետրվարի 5-ի N 36-Ն հրամանը ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» N 416-Ն հրամանով սահմանվել են իրավաբանական անձանց իրական շահառուների վերաբերյալ նոր հայտարարագրի ձևը, դրա լրացման և ներկայացման կարգը, ինչպես նաև այն

¹² <https://www.e-register.am/am>

կարգավորվող շուկաների (ֆոնդային բորսաների) ցանկը, որոնք համապատասխանում են իրական շահառուների բացահայտման համար ՀՀ օրենսդրությանը համապատասխանող չափանիշներին:

Իրական շահառուների վերաբերյալ Նոր հայտարարագրի ձևը կառուցված է հինգ հիմնական մասերից և լրացուցիչ նշումների համար նախատեսված առանձին մասից: Դրանք են՝

- կազմակերպության վերաբերյալ տվյալները,
- բաժնետոմսերի ցուցակման տվյալները,
- պետության, համայնքի կամ միջազգային կազմակերպությունների մասնակցության վերաբերյալ տվյալները,
- իրական շահառուի տվյալները,
- միջանկյալ իրավաբանական անձանց տվյալները:

Հարկ է նշել նաև, որ իրական շահառուի հայտարարագիր պետք է ներկայացվի նաև փոխկապակցված ֆիզիկական անձի և միջանկյալ իրավաբանական անձի համար: Փոխկապակցված ֆիզիկական անձ է համարվում անձը և նրա ամուսինը, անչափահաս զավակը, անձի խնամակալության կամ հոգաբարձության տակ գտնվող անձը, անձի հետ մեկ տարվա ընթացքում 180 և ավելի օր համատեղ բնակվող յուրաքանչյուր չափահաս անձ, ինչպես նաև ֆիզիկական անձինք, որոնք գործել են համաձայնեցված՝ ելնելով ընդհանուր տնտեսական շահերից: Միջանկյալ իրավաբանական անձ է համարվում իրավաբանական անձ և իրական շահառու շղթայում գործող ցանկացած այլ իրավաբանական անձ:

ՀՀ արդարադատության նախարարի վերոնշյալ հրամանով սահմանված է նաև իրական շահառուի բացահայտման համարժեք չափանիշներով կարգավորվող շուկաների ցանկը, որը ներառում է եվրոպական տնտեսական տարածքում և Մեծ Բրիտանիայում գործող շուկաները, ինչպես նաև ԱՄՆ-ի, Իսրայելի, Ճապոնիայի և Շվեյցարիայի որոշ կարգավորվող շուկաներ:

«Գնումների մասին» ՀՀ օրենքում 2021 թվականին կատարված փոփոխությունների համաձայն՝ հանրային գնումների մրցույթին մասնակցելու հայտ ներկայացրած՝ «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց ստորաբաժանումների, հիմնարկների և անհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» ՀՀ օրենքով իրական շահառուների վերաբերյալ հայտարարագիր ներկայացնելու պարտականություն ունեցող ընկերությունը պետք է հղում անի գնումների գործընթացին մասնակցող իրավաբանական անձի իրական շահառուների վերաբերյալ տեղեկություններ պարունակող կայքէջին, իսկ այլ ընկերությունները՝ ներկայացնեն գնումների գործընթացին մասնակցող իրավաբանական անձի իրական շահառուների վերաբերյալ հայտարարագիր՝ «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց ստորաբաժանումների, հիմնարկների և անհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված կարգով:

2021 թվականի հունիսի 3-ին ընդունված օրենքների փաթեթով որոշակի փոփոխություններ են կատարվել իրական շահառուների վերաբերյալ տեղեկատվության

ճշտությունն ապահովող պատասխանատվության միջոցների լրակազմում, որոնք ներկայացվում են ձեռնարկի համապատասխան մասում:

ՀՀ հարկային Նոր օրենսգիրքը կարգավորումներ է նախատեսել տրանսֆերային գնագոյացման հարցերով, որոնք մինչ այդ Հայաստանում որևէ կերպ սահմանված չէին: Նոր օրենսգիրքը ներառում է տրանսֆերային գնագոյացման պահանջների համաձայն ընկերության փոխկապակցվածության սահմանումը, ինչպես նաև 20 տոկոս բաժնեմասնակցության սահմանաչափ և այլ պահանջներ:

Այսպիսով, պետական ռեգիստրում ընկերությունների գրանցման, արժեթղթերի շուկայի և բանկային ոլորտում, ինչպես նաև պետական գնումների ոլորտներում ներդրված է իրական շահառուների վերաբերյալ տվյալների հավաքագրման և արխիվացման որոշակի պրակտիկա: Ավելին, Հայաստանի ֆինանսաբանկային համակարգում և արժեթղթերի շուկայում այսօր արդեն առկա տեղեկատվությունը կարող է բավականին բարձր վստահելիությամբ հիմք ծառայել այս ոլորտներում իրական շահառուների բացահայտման համար: Մասնավորապես, ՀՀ ԿԲ-ի ֆինանսական դիտարկումների կենտրոնը և Կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողովը տիրապետում են բավականին ծավալուն տվյալների, որոնք թույլ կտան բացահայտել իրական շահառուներին և նրանց հետ փոխկապակցված անձանց:

Հարկ է նշել, որ իր իրական շահառուների հայտարարագրման էլեկտրոնային համակարգը ստեղծելիս Հայաստանն առաջնորդվել է իրական շահառուների վերաբերյալ տվյալների ստանդարտի վերաբերյալ «Օփեն Օուլնեշիփի» կողմից ներկայացված առաջարկներով՝ ԻՇՏՍ պահանջներին համապատասխան:

Իրական շահառուների հասկացության սահմանումը

2021թ. հունիսի 30-ին կատարված օրենսդրական փոփոխություններով վերացվել են ՓԼ/ԱՖ և ««Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումների, հիմնարկների և անհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» օրենքում «իրական շահառու» - «իրական սեփականատեր» հասկացությունների տարբերություններն ու սահմանված չափանիշները և այդուհետ օգտագործվում է միայն «իրական շահառու» եզրույթը՝ մեկ ընդհանրական իրավական բնութագրմամբ: Տվյալ եզրույթը սահմանվում է ՓԼ/ԱՖ օրենքով՝ հետևյալ կերպ՝

Իրական շահառուն ֆիզիկական անձ է, որի անունից կամ օգտին հաճախորդն իրականում գործում է, և (կամ) որն իրականում վերահսկում է հաճախորդին կամ այն անձին, որի անունից կամ օգտին գործարքը կամ գործարար հարաբերությունը իրականացվում է և (կամ) որին պատկանում է իրավաբանական անձ հանդիսացող հաճախորդը կամ այն անձը, որի անունից կամ օգտին իրականացվում է գործարքը կամ գործարար հարաբերությունը: Իրավաբանական անձի մասով իրական շահառու է համարվում նաև այն ֆիզիկական անձը, որը փաստացի (իրական) հսկողություն է իրականացնում իրավաբանական անձի կամ գործարքի կամ գործարար հարաբերության նկատմամբ, և (կամ) որի օգտին իրականացվում է գործարքը կամ գործարար

հարաբերությունը: Իրավաբանական անձի իրական շահառու կարող է համարվել նաև այն ֆիզիկական անձը, ով՝

- քվեարկելու իրավունքով տիրապետում է տվյալ իրավաբանական անձի՝ ձայնի իրավունք տվող բաժնետոմսերի (բաժնետոմսերի, փայերի, այսուհետ՝ բաժնետոմս) քսան և ավելի տոկոսին (բացառությամբ՝ «Արժեթղթերի շուկայի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի իմաստով հաշվետու թողարկողների) կամ իր մասնակցության ուժով կամ իրավաբանական անձի հետ կնքված պայմանագրին համապատասխան հնարավորություն ունի կանխորոշելու դրա որոշումները, կամ
- հանդիսանում է տվյալ իրավաբանական անձի կառավարման և (կամ) ղեկավար մարմնի անդամ, կամ
- գործում է տվյալ իրավաբանական անձի հետ համաձայնեցված՝ ելնելով ընդհանուր տնտեսական շահերից:

2021 թվականի խմբագրման արդյունքում ԶԱՌԲԱ սահմանումը հանվել է այս օրենքից: Նախատեսվել է, որ ԶԱՌԲԱ սահմանումը կտրվի «Փողերի լվացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին» ՀՀ օրենքի նոր խմբագրությամբ, որը և ընդունվել է 2021 թվականի հունիսի 30-ին:

Ի լրումն վերոնշյալ սահմանման՝ ոլորտային օրենսդրությամբ կարող են սահմանվել իրական շահառուների բացահայտման վերաբերյալ՝ նշված օրենքներով սահմանված չափանիշներից ավելի խիստ չափանիշներ, եթե դա բխում է իրավաբանական անձի գործունեության ոլորտի առանձնահատկություններից կամ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերից: Մասնավորապես՝ ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքով (2021 թ. փոփոխություններով և լրացումներով) սահմանված են ընդերքօգտագործող ընկերությունների համար ձևակերպված ավելի խիստ պահանջները: Վերջինս իրական շահառու է սահմանում մետաղական օգտակար հանածոյի արդյունահանման նպատակով երկրաբանական ուսումնասիրության կամ մետաղական օգտակար հանածոյի արդյունահանման իրավունք ունեցող կամ այդպիսի իրավունք հայցող իրավաբանական անձի դեպքում՝ ֆիզիկական անձին, որը՝

- ուղղակի կամ անուղղակի կերպով տիրապետում է տվյալ իրավաբանական անձի՝ ձայնի իրավունք տվող բաժնետոմսերի (բաժնետոմսերի, փայերի) 10 և ավելի տոկոսին կամ ուղղակի կամ անուղղակի կերպով ունի 10 և ավելի տոկոս մասնակցություն իրավաբանական անձի կանոնադրական կապիտալում,
- իրավունք ունի նշանակելու կամ հեռացնելու իրավաբանական անձի կառավարման մարմինների անդամների մեծամասնությանը,
- իրավաբանական անձից անհատույց ստացել է հաշվետու տարվան նախորդող տարվա ընթացքում տվյալ իրավաբանական անձի ստացած շահույթի առնվազն 15 տոկոսի չափով օգուտ,
- իրավաբանական անձի նկատմամբ իրականացնում է իրական (փաստացի) վերահսկողություն այլ միջոցներով,
- հանդիսանում է տվյալ իրավաբանական անձի գործունեության ընդհանուր կամ ընթացիկ ղեկավարումն իրականացնող պաշտոնատար անձ այն դեպքում, երբ առկա չէ վերը նշված պահանջներին համապատասխանող ֆիզիկական անձ:

ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքի 2021 թ. հունիսի 3-ի փոփոխությունների համաձայն հստակեցվել է «իրական շահառուի» սահմանումը, ինչպես նաև՝ ամրագրվել, որ «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով (2018) նախատեսված՝ շահերի հայտարարագիր ներկայացնելու պարտականություն ունեցող անձինք, Հանրապետության նախագահի, Ազգային ժողովի նախագահի, վարչապետի, փոխվարչապետների, նախարարների խորհրդականների, Հայաստանի Հանրապետության դիվանագիտական ներկայացուցիչների, Ազգային անվտանգության խորհրդի քարտուղարի խորհրդականի, վարչապետի գլխավոր խորհրդականի, հատուկ հանձնարարություններով դեսպանի պաշտոն զբաղեցնող անձինք, ինչպես նաև «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով՝ այդպիսի անձանց ընտանիքի անդամ համարվող անձինք նույնպես համարվում են իրավաբանական անձի իրական շահառու՝ անկախ ունեցած ձայների և ստացած օգուտների մեծությունից, եթե՝

- ուղղակի կամ անուղղակի կերպով տիրապետում է տվյալ իրավաբանական անձի՝ ձայնի իրավունք տվող բաժնեմասերի (բաժնետոմսերի, փայերի) 10 և ավելի տոկոսին կամ ուղղակի կամ անուղղակի կերպով ունի 10 և ավելի տոկոս մասնակցություն իրավաբանական անձի կանոնադրական կապիտալում,
- իրավաբանական անձից անհատույց ստացել է հաշվետու տարվան նախորդող տարվա ընթացքում տվյալ իրավաբանական անձի ստացած շահույթի առնվազն 15 տոկոսի չափով օգուտ:

Այսպիսով, ընդունված օրենսդրական կարգավորումների համաձայն, սահմանված է չափանիշների ամբողջական և սպառիչ ցանկ, որոնց համապատասխանելու դեպքում ֆիզիկական անձը համարվում է իրական շահառու, որի մասին տեղեկատվությունը սահմանված կարգով ենթակա է հրապարակման: Ընթացակարգային առումով կազմակերպությունների իրական սեփականատերերի/շահառուների վերաբերյալ պահանջվող տվյալները պետք է ներկայացվեն իրավաբանական անձանց գրանցման պետական ռեգիստր:

Պատասխանատվություն իրավախախտումների համար

Ինչպես արդեն նշվել է, սահմանված կարգերը խախտելու համար նախատեսված է վարչական և քրեական պատասխանատվություն: Մասնավորապես՝

«Վարչական իրավախախտումների մասին» օրենսգրքով (հոդված 169.29) սահմանվում է, որ իրական շահառուների վերաբերյալ տեղեկությունների բացահայտման կանոնները խախտելը՝

- «իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումների, հիմնարկների և անհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված՝ իրական շահառուների վերաբերյալ հայտարարագիր ներկայացնելու պարտականություն ունեցող անձի կողմից օրենքով սահմանված ժամկետում տեղեկություններ չներկայացնելը առաջացնում է նախազգուշացում կամ

տուգանքի նշանակում՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երեսնապատիկից հարյուրապատիկի չափով:

- Հայտարարագիրը՝ դրա լրացման նկատմամբ ներկայացվող պահանջների կամ ներկայացման կարգի խախտմամբ ներկայացնելը առաջացնում է տուգանքի նշանակում՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երեսնապատիկից հարյուրապատիկի չափով (այսինքն՝ 30,000-50,000 ՀՀ դրամ):
- Հայտարարագրում անզգուշությամբ սխալ կամ ոչ ամբողջական տվյալ ներկայացնելը առաջացնում է տուգանքի նշանակում՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երեսնապատիկից հարյուրապատիկի չափով:
- Իրական շահառուների բացահայտման նպատակով պատշաճ ուսումնասիրություն չիրականացնելը կամ իրականացված պատշաճ ուսումնասիրության ընթացքում ձեռք բերված տեղեկությունները և փաստաթղթերն օրենսդրությամբ սահմանված ժամկետներում չպահպանելը առաջացնում է տուգանքի նշանակում՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երեսնապատիկից հարյուրապատիկի չափով:
- Վերոնշյալ արարքները կատարած անձն ազատվում է վարչական պատասխանատվությունից, եթե մինչև վարչական պատասխանատվության ենթարկվելու վերաբերյալ որոշում կայացնելը նա վերացրել է իր թույլ տված խախտումը և իրավաբանական անձանց պետական գրանցում իրականացնող իրավասու պետական մարմին է ներկայացրել ապացույցներ այդ մասին:

Քրեական օրենսգրքով (հոդված 216.1) սահմանվում է, որ իրական շահառուների վերաբերյալ կեղծ տեղեկություններ ներկայացնելը կամ ներկայացման ենթակա տեղեկությունները թաքցնելը՝

- Իրավաբանական անձանց պետական գրանցում իրականացնող իրավասու պետական մարմին իրական շահառուների վերաբերյալ հայտարարագիր ներկայացրած անձի կողմից հայտարարագրում կեղծ տվյալ ներկայացնելը կամ ներկայացման ենթակա տվյալը թաքցնելը պատժվում է տուգանքով՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երեքհարյուրապատիկից հինգհարյուրապատիկի չափով՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով կամ առանց դրա:
- Իրավաբանական անձի մասնակցի կամ իրական շահառուի կողմից իրավաբանական անձանց պետական գրանցում իրականացնող իրավասու պետական մարմին իրական շահառուների վերաբերյալ հայտարարագիր ներկայացրած անձին իրական շահառուի վերաբերյալ կեղծ տվյալ ներկայացնելը կամ ներկայացման ենթակա տվյալը թաքցնելը կամ նրա կողմից իրավաբանական անձանց պետական գրանցում իրականացնող իրավասու պետական մարմին իրական շահառուների վերաբերյալ հայտարարագիր ներկայացրած անձի ներկայացրած հարցմանն օրենքով նախատեսված ժամկետում չպատասխանելը պատժվում է տուգանքով՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երեքհարյուրապատիկից հինգհարյուրապատիկի չափով՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով կամ առանց դրա:

Օրենսգիրքը սահմանում է նաև, որ իրական շահառուների հայտարարագիրը կամ դրա վերաբերյալ փոփոխված տեղեկությունները երեք տարի անընդմեջ չկատարելու, կանոններն այլ կերպ բազմակի կամ կոպիտ խախտելու դեպքում իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալությունը կարող է դիմել դատարան՝ իրավաբանական անձին լուծարելու պահանջով:

Ընդերքօգտագործող ընկերությունների համար սահմանված են նաև պատասխանատվության հատուկ միջոցներ, մասնավորապես՝

- եթե ընդերքօգտագործող կազմակերպությունը օրենքով սահմանված ժամկետում չի ներկայացրել իրական շահառուների վերաբերյալ տեղեկություններ,
- կամ ներկայացրել է կեղծ կամ ոչ ամբողջական տեղեկություններ և չի վերացրել թույլ տված խախտումը դրա վերաբերյալ կայացված դատական ակտի ուժի մեջ մտնելուց կամ վարչական ակտի անբողոքարկելի դառնալուց հետո 30-օրյա ժամկետում,
- կամ լիազոր մարմինն չի ներկայացրել իրական շահառուների վերաբերյալ տեղեկությունները պարունակող քաղվածք:

Իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալությունը դրա մասին հայտնում է Տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարությանը: Այդ պարագայում, լիազոր մարմինը կարող է կիրառել պատասխանատվության հետևյալ միջոցներ, այն՝

- գրավոր զգուշացում, ապա
- ընդերքօգտագործման իրավունքի կասեցում, ապա
- ընդերքօգտագործման իրավունքի դադարեցում:

Լրացուցիչ կարգավորումների անհրաժեշտություն

Իրական շահառուների արդյունավետ բացահայտման համար, ի լրումն առկա կարգավորումների, անհրաժեշտ են նոր հնարավորություններ և գործիքներ.

- Անհրաժեշտ է լրացուցիչ վերահսկողության մեխանիզմներ սահմանել այն ֆիզիկական անձանց մասնակցությամբ իրավաբանական անձանց նկատմամբ, որոնք նախկինում ներգրավված են եղել կոռուպցիոն, փողերի լվացման, հարկերից խուսափելու կամ այլ չարաշահումների սխեմաների մեջ կամ թաքցրել են իրական շահառու լինելու փաստը (պետական գնումներ, լիցենզիայի չեղարկում և այլն): Սա հնարավոր է իրականացնել ներդնելով իրավաբանական անձի պատշաճ գործելակերպի (due diligence) չափանիշներ և ստուգման պահանջներ, որոնք թույլ կտան լիցենզավորման կամ գործունեության թույլտվության տրման փուլում գնահատել կազմակերպության և դրա իրական շահառուների պատշաճությունը՝ ելնելով նախկինում դրսևորած կոռուպցիոն վարքագծից, անբարեխիղճ աշխատանքից և այլն:
- Պետք է հստակ սահմանվի, թե արդյոք օրենքն արգելում է քաղաքական ազդեցություն ունեցող և նրանց հետ փոխկապակցված անձանց մասնակցությամբ

ընկերություններին զբաղվել որոշակի գործունեությամբ (պետական գնումներ, ռեսուրսի շահագործման թույլտվությունների ստացում): Այն դեպքերի համար, երբ անձի կարգավիճակը բավականին բարձր չէ քաղաքական ազդեցության չափանիշին համապատասխանելու համար, պետք է սահմանվի երկրորդ չափանիշը՝ թույլտվություն տրամադրող կառույցի հետ փոխկապակցվածությունը:

- Կարևոր է, որ պրակտիկայում իրական շահառու հասկացությունը չմեկնաբանվի որպես անվանական/իրավական (de jure) սեփականատեր-շահառու: Ներկայիս գլոբալ ներդրումային հարաբերություններում չափազանց շատ են իրավիճակները, երբ որևէ ռեզիդենտ ընկերության անմիջական բաժնետերերն այլ իրավաբանական անձինք են, որոնք իրենցից ներկայացնում են բազմաթիվ միջնորդավորված ընկերությունների ցանց, իսկ իրական շահառուներ հանդիսացող ֆիզիկական անձինք գտնվում են այդ ցանցի որևէ օղակում (ultimate beneficial owner): Պրակտիկայում եղել են դեպքեր, երբ խոշոր ընկերության ներկայացուցիչն այս իրավիճակը մեկնաբանել է որպես իրենց ընկերության կողմից վերջնական իրական շահառուներին բացահայտելու անհնարինություն, չնայած ընկերությունը չի համարվում ֆոնդային բորսայում ցուցակված:

Իրական շահառուների մոնիտորինգը

Իրական շահառուների, նրանց ունեցած բաժնեմասերի բացահայտման համար բավարար չէ միայն ունենալ լավ օրենսդրական հիմք. օրենսդրությունը պետք է արդյունավետ կիրարկվի, և այն խախտելու համար պետք է գործեն հստակ սանկցիաներ: Եթե օրենսդրությամբ ամրագրված պահանջների կատարումից հնարավոր է խուսափել, ապա հայտարարագիրը ներկայացնողների մոտ վերանում է ճշգրիտ տեղեկատվություն տրամադրելու մոտիվացիան, իսկ շտեմարանում հավաքագրված տեղեկատվությունը դառնում է ձևական և ոչ պիտանի:

Տվյալների բացահայտման պահանջը պատշաճ կատարելուն հարկադրելու և տվյալների հավաստիությունը ստուգելու համար տվյալների մոնիտորինգի իրականացումը չափազանց կարևոր է: Մոնիտորինգը կարող է ծառայել երկու նպատակի՝

- Անփութության արդյունքում մոլտքագրված սխալ տվյալների ճշգրտում, որն, ըստ եուլթան, պետության գործառույթն է: Սա հնարավոր է բացառել հայտարարագրերի ներկայացման սկզբնական փուլում մի շարք ռեզիստների փոխգործելիության կամ տվյալների ստուգման ինքնաշխատ գործիքների կիրառման միջոցով՝ և շարունակաբար զարգացնելով օգտագործվող մեթոդները:
- Դիտավորությամբ մոլտքագրված կեղծ կամ թերի տվյալների բացահայտում, որը պահանջում է և՛ պետության, և՛ իրավաբանական անձանց, և՛ քաղաքացիական հասարակության ջանքերի մեկտեղում:

Միջազգային պրակտիկայում մշակվել են գործիքներ, որոնք թույլ են տալիս գնահատել իրական շահառուների տվյալների հավաստիությանն առնչվող բացերը (OECD, 2019): Դրանք թույլ են տալիս բավականին լայն տիրույթով իրականացնել իրական շահառուների շտեմարանների մոնիտորինգ՝ գնահատելով ինչպե՞ս ներկայացված տվյալների հավաստիությունը, այնպե՞ս էլ տվյալների հավաքագրման և ստուգման արդյունավետությունը: ՏՀԶԿ-ի շրջանակներում գործող՝ Հարկային նպատակներով

տեղեկատվության փոխանակման և թափանցիկության գլոբալ ֆորումի (այսուհետ՝ Գլոբալ ֆորում¹³) կողմից մշակվել է ըստ խնդրանքի տեղեկատվության փոխանակման ձեռնարկ, որտեղ հիմնավոր կերպով ներկայացված են իրական շահառուների հիմնախնդիրները հարկային տեղեկատվության թափանցիկության համատեքստում: Նշված ձեռնարկում ներկայացված են նաև Թափանցիկության և իրական շահառուների վերաբերյալ ՖԱԹՖ ուղեցույցը և առաջարկությունները: ՖԱԹՖ-ի մոնիտորինգային առաջարկությունները հաճախ վերաբերում են ոչ թե կոնկրետ իրական շահառուների տվյալների մոնիտորինգին, այլ իրական շահառուների բացահայտման վերաբերյալ գործող օրենսդրության և պրակտիկայի արդյունավետության գնահատմանը, վիճակագրության իրականացումը և այլն (FATF, 2014): Ուղեցույցի գործիքակազմը պարզ հարցադրումների խումբ է, որը հնարավորություն է տալիս ստանալ ամբողջական պատկեր և արձանագրել բացերը, որոնք թույլ չեն տալիս իրականացնել տեղեկատվության ազատ փոխանակում՝ Գլոբալ ֆորումի կողմից մշակված՝ Տեղեկատվության ավտոմատ փոխանակման ստանդարտին (SUՓ/EOIR ստանդարտ) համապատասխան (OECD, 2016):

Իրական շահառուների տվյալների մոնիտորինգի հիմքում ընկած գործիքներ

Իրական շահառուների մոնիտորինգի պլանի հիմքում ընկած են միջազգային փորձում ճանաչում գտած մի քանի ելակետեր, որոնք հնարավորություն են տալիս չափելի հատկանիշների հիման վրա գնահատել, թե որքանով են իրական շահառուների շտեմարանում ներկայացված տվյալները հավաստի և վերստուգման ենթակա, հակառակ դեպքում շտեմարանի օգտակարությունը կլինի կասկածելի:

Միջազգային փորձը և փորձագետների առաջարկությունները հանգում են նրան, որ իրական շահառուների շտեմարանի մոնիտորինգի պլանը պետք է գնահատի հետևյալ նվազագույն չափորոշիչների առկայությունը՝

- արդյոք ընկերություններին ներկայացված է պահանջ, որ վերջիններս տրամադրեն տվյալների ճշմարտացիությունը հավաստող լրացուցիչ փաստաթղթեր,
- արդյոք իրական շահառուների շտեմարանը վարող մարմինն տրված է իրավունք և հնարավորություն՝ հետաքննության և այլ միջոցներով ստուգելու ներկայացված տվյալների ճշգրտությունը,
- ակնհայտ կեղծ կամ ոչ լիարժեք տեղեկատվություն տրամադրելու համար արդյոք սահմանված են խիստ պատժամիջոցներ՝ ընդհուպ գործունեության կասեցում կամ ծանր տուգանքներ,
- շտեմարանում արտացոլված տվյալները արդյոք բաց են և անվճար, որպեսզի հնարավոր լինի ապահովել արդյունավետ հանրային վերահսկողություն,
- արդյոք ձևավորված է միջազգային համագործակցության պլատֆորմ, որը հնարավորություն կտա փոխանակել այդ շտեմարաններում գրանցված շահառուների վերաբերյալ տեղեկատվությունը և համադրել միևնույն անձանց կամ

¹³ ՏՅԶԿ Գլոբալ ֆորումը 130 պետությունների ներկայացուցիչներից կազմված բազմակողմանի աշխատանքային ցանց է, որը միտված է ոլորտացնելու հարկային թափանցիկությունն ու տեղեկատվության փոխանակումը ցանցի անդամների միջև: Գլոբալ ֆորումի անդամ է հանդիսանում նաև Հայաստանի Հանրապետությունը:

կազմակերպությունների վերաբերյալ օտարերկրյա և տեղական շտեմարաններում տեղ գտած տվյալները (FATF, 2014):

Իրական շահառուների տվյալների մոնիտորինգի համար միջազգային մակարդակում ուրվագծվել են տվյալները կեղծելու ռիսկեր և դրանք վերահսկելու համար մշակվել են գործիքներ: Ուրվագծված ռիսկերն ու մշակված գործիքները հիմնականում համապատասխանում են հայաստանյան համատեքստում առկա իրողություններին (Dun and Bradstreet, 2020): Դրանցից են՝

- իրական շահառուների վերաբերյալ թարմացված տվյալներ ունենալու անհրաժեշտությունը,
- շարունակական մոնիտորինգ իրականացնելու անհրաժեշտությունը, քանի որ սեփականատիրության կառուցվածքը համալիր բնույթ ունի, և փոփոխությունները հաճախ տեղի են ունենում մի քանի շերտերով:

Իրական շահառուների մոնիտորինգի իրականացման մասնավոր ծառայություններ

Ի թիվս միջազգային գործիքակազմի՝ իրական շահառուների տվյալների հավաքագրման և մոնիտորինգի գործիքներ մշակվել են նաև մասնավոր կազմակերպությունների կողմից, որոնք իրենց հաճախորդներին առաջարկում են իրականացնել վերջիններիս բաժնեմասնակցությամբ ընկերությունների իրական շահառուների մոնիտորինգ: Այդպիսի մասնավոր մոնիտորինգը հաճախորդին հնարավորություն է տալիս տեղեկատվություն ստանալ նույն ընկերությունում բաժնեմաս ունեցող այլ գործընկերների, փոխկապակցված ընկերությունների, դրանց փոփոխությունների մասին և գնահատել բիզնես ռիսկերն ու ակնկալիքները: Իրական շահառուների մոնիտորինգ իրականացնող մասնավոր կազմակերպություններից է «Dun & Bradstreet» կազմակերպությունը, որը մշակել է իրական շահառուների մոնիտորինգի իրականացման սեփական մեթոդաբանություն, որի միջոցով ծառայություններ է առաջարկում իր հաճախորդներին: Մոնիտորինգային մեթոդաբանությունը թույլ է տալիս ստանալ իրական շահառուների մասին բազմակողմանի և ստուգված տեղեկատվություն իր մասնակցությամբ ընկերությունների ցանցի վերաբերյալ: Փաստացի՝ իրական շահառուների տվյալների վերաբերյալ տեղեկատվության հավաքագրումը, ստուգումն ու հաճախորդին տրամադրումը հանդիսանում է մատուցվող ծառայություն՝ որպես բիզնես գործունեության տեսակ, որը ներառում է հետևյալ տվյալների հավաստումը՝

- ֆիզիկական անձի և իրավաբանական անձի միջև փոխկապակցվածությունը,
- իրավաբանական անձանց փոխկապակցվածությունը այլ իրավաբանական անձանց հետ,
- ավտոմատ ծանուցման ստացումը, երբ արձանագրվեն փոփոխություններ փոխկապակցված երրորդ կողմի բաժնետիրական կառուցվածքում,
- բոլոր իրական սեփականատերերի դիրքերի փոփոխության հավաստումը վերջին 12 ամսվա կտրվածքով՝ արձանագրելով նաև այդ փոփոխությունների պատմությունը,
- բաժնետիրական կառուցվածքում բաժնետերերի հեռացվելու կամ նոր բաժնետերերի ներգրավվելու հավաստումը:

Նշված տվյալների հավաստումն իրականացվում է մի քանի գործողությունների իրականացման արդյունքում: Դրանք են՝

- մոնիտորինգի ենթարկվող ցանցի մաս կազմող իրական շահառուների պարբերական վերանայում (periodic review), որն իրականացվում է պարզապես ստուգելով հայտարարագրված իրական շահառուի սեփականության իրավունքի առկայությունը,
- փոխկապակցված կազմակերպությունների հետ բաժնետիրական հարաբերությունների առկայությունը և դրա վերստուգումը,
- հաճախորդի մատակարարների, հաճախորդների և առնչակից երրորդ անձանց բաժնետիրական կառուցվածքում առկա փոփոխությունների մասին տվյալների հավաքագրում,
- հավաքագրված տվյալների սխեմատիկ կանոնակարգում, որը հաճախորդին հնարավորություն է տալիս իրական ժամանակում դիտել ամբողջ ցանցը՝ անկախ դրա տեղաբաշխվածության աշխարհագրությունից,
- հաճախորդի կողմից ցանցի ինքնուրույն դիտում իրական ժամանակին մոտարկված ռեժիմում՝ սկսած ցանցի մաս կազմող մեկ ընկերության տվյալներից, բոլոր հանգույցներով, մինչև վերջնական իրական շահառու՝ անկախ նրանից, թե աշխարհագրորեն որտեղ է գտնվում կազմակերպությունը,
- հաճախորդին առցանց ծանուցումների առաքում, երբ վերջինիս հաճախորդների, մատակարարների կամ փոխկապակցված երրորդ կողմերի իրական շահառուների կազմում լինում են փոփոխություններ:

Իրական շահառուների մոնիտորինգի իրականացումը քայլ առ քայլ

Քաղաքացիական հասարակության կողմից իրական շահառուների բացահայտման, հայտարարագրված տվյալների հավաստիության ստուգման, անճշտությունների վերացման ընդունված տարբերակ է կասկածելի օրինաչափությունների հայտնաբերումը (red flags):

1. Կասկած առաջացնող օրինաչափությունների սահմանումը

Առաջին փուլով անհրաժեշտ է սահմանել այն օրինաչափությունները, որոնց առկայությունը կարող է հիմք դառնալ կասկածելու ընկերության հայտարարագրած տվյալների հավաստիությանը: Այդպիսի օրինաչափությունները կարող են լինել՝

- ընկերության կողմից որևէ իրական շահառու չհայտարարագրելը,
- բարդ, շրջանաձև շղթայական կառուցվածք ու իրական շահառուներ հայտարարագրած լինելը,
- ընկերության կառուցվածքում օֆշորային գոտիներում գրանցված ընկերություններ ունենալը,
- առերևույթ իրար հետ չփոխկապակցված ընկերությունների՝ նույն հասցեում գրանցված լինելը,
- ընկերության կողմից սեփական անվանումը, գրանցման հասցեն կամ այլ տվյալը հաճախակի փոխելը,
- ընկերության ղեկավարումը թրասթ (հավատարմագրային) ֆոնդի կողմից,

- մամուլում և այլուր առկա հրապարակումներն առ այն, որ տվյալ կազմակերպության իրական շահառուն այլ անձ է,
- անհայտ կազմակերպության հետ կնքվող շահավետ գործարքների առկայությունը,
- անհայտ կազմակերպության՝ պետական գնումներում ակտիվ մասնակցությունը, հատկապես մեկ անձից կատարվող գնումների պարագայում,
- կազմակերպության անհետանալը, պասիվանալը քաղաքական իշխանության փոփոխության պարագայում,
- կազմակերպությանը պետության կողմից ցուցաբերվող կողմնակալ վերաբերմունք և չափազանցված արտոնությունների տրամադրում և այլն:

Վերոնշյալ օրինաչափությունները վեր են հանվել բազմաթիվ պետություններում հայտնաբերված կեղծ տվյալների ներկայացման դեպքերն ուսումնասիրելու արդյունքում:

2. Կասկած առաջացնող օրինաչափությունների հիման վրա ընկերությունների առանձնացումը

Տվյալների բաց ռեգիստրի պարագայում հնարավոր է տարբեր ալգորիթմների միջոցով նույնականացնել կասկածելի տվյալներ ներկայացրած ընկերությունները: Թվային գործիքների բացակայության պարագայում կոնկրետ ոլորտի ընկերությունների շրջանակում միտումներ նկատելիս լավագույն լուծումը այդ ոլորտի շրջանակներում առավել ռիսկային համարվող, աչքի ընկած, լուսաբանված ընկերությունների ուսումնասիրումն է:

3. Ընտրված ընկերությունների կառուցվածքի ուսումնասիրումը

Լավագույն լուծումը կառուցվածքի գծապատկերը գծելն է, որի միջոցով հնարավոր կլինի վիզուալ պատկերել բոլոր կապերը: Այս առումով ևս կան թվային գործիքներ, որոնք թույլ են տալիս գտնել տարբեր ընկերությունների միջև առկա կապերը: Թվային լուծումների բացակայության պարագայում ողջ աշխատանքը հնարավոր է իրականացնել մարդկային ռեսուրսի ներգրավմամբ:

4. Հասանելի այլ ռեգիստրների հետ տվյալների համադրումը

Հասանելի այլ ռեգիստրների հետ տվյալների համադրումը կարող է լինել, օրինակ՝

- հայտարարագրված ֆիզիկական անձանց ինքնության հավաստումը ներպետական և այլ պետությունների բնակչության ռեգիստրների միջոցով,
- քաղաքական գործիչների ռեգիստրի¹⁴ հետ համադրումը ինչպե՞ս ներպետական, այնպե՞ս էլ միջազգային,¹⁵
- հնարավորության դեպքում՝ հարկային ռեգիստրների հետ տվյալների համադրումը,
- նույնականացված ֆիզիկական անձանց քաղաքացիության վերհանումը. նպատակն առավել ռիսկային համարվող պետությունների քաղաքացիների

¹⁴ <https://everypolitician.org/>

¹⁵ Հայաստանում այդ ռեգիստրը Կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողովի՝ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց հայտարարագրերի ռեգիստրն է:

հայտնաբերումն է (օրինակ՝ օֆշորային գոտիներ, կոռուպցիայի բարձր մակարդակ ունեցող պետություններ, փողերի լվացման դեպքերով հայտնի պետություններ):

5. Վեր հանված տվյալների հիման վրա ընկերությունների կառուցվածքի վերանայումը:

Վեր հանված տվյալները պետք է հնարավորություն տան բացահայտելու նոր կապեր տարբեր ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց միջև, հայտարարագրված կեղծ տվյալները և այլն: Ըստ այդմ՝ պատկերը ստանալու համար լավագույն միջոցը դարձյալ վիզուալիզացիան է:

Օրենքներ և այլ իրավական ակտեր

1. ՀՀ օրենքը «Արժեթղթերի շուկայի մասին» օրենքում լրացում կատարելու մասին, հունիսի 3, 2021, www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=153765
2. ՀՀ օրենքը «Գնումների մասին օրենքում» փոփոխություն կատարելու մասին, հունիսի 3, 2021, www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=153775
3. ՀՀ օրենքը «Փողերի լվացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին» օրենքում փոփոխություններ կատարելու մասին, հունիսի 3, 2021, www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=153780
4. ՀՀ օրենքը «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգրքում լրացումներ կատարելու մասին», հունիսի 3, 2021, www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=153779
5. ՀՀ օրենքը «Էներգետիկայի մասին օրենքում» փոփոխություններ կատարելու մասին, հունիսի 3, 2021, www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=153774
6. ՀՀ օրենքը «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություն կատարելու մասին», հունիսի 3, 2021, www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=153768
7. ՀՀ օրենքը «Ներդրումային ֆոնդերի մասին» օրենքում լրացումներ կատարելու մասին, հունիսի 3, 2021, www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=153766
8. ՀՀ օրենքը «Ապահովագրության և ապահովագրական գործունեության մասին» օրենքում լրացումներ կատարելու մասին, հունիսի 3, 2021, www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=153762
9. ՀՀ օրենքը «Վարկային կազմակերպությունների մասին» օրենքում լրացումներ կատարելու մասին, հունիսի 3, 2021, www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=153769
10. ՀՀ օրենքը «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» օրենքում լրացումներ կատարելու մասին, հունիսի 3, 2021, www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=153781
11. ՀՀ արդարադատության նախարար, «Իրական սեփականատերերի վերաբերյալ հայտարարագրի ձևը, լրացման և ներկայացման կարգը հաստատելու մասին» Արդարադատության նախարարի 2020 թվականի փետրվարի 05-ի N 36-Ն հրաման, www.moj.am/legal/view/article/1283/
12. ՀՀ օրենքը «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումների, հիմնարկների և անհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» օրենքում լրացումներ կատարելու մասին, նոյեմբերի 14, 2019, www.arlis.am/documentview.aspx?docid=136963
13. ՀՀ օրենքը «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումների, հիմնարկների և անհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» օրենքում լրացումներ կատարելու մասին, ապրիլի 23, 2019, www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=130252
14. ՀՀ օրենքը «Հայաստանի Հանրապետության ընդերքի մասին օրենսգրքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին», ապրիլի 23, 2019, www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=130250

15. ՀՀ օրենքը «Հանրային ծառայության մասին» օրենքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին, ապրիլի 23, 2019, www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=130254
16. ՀՀ օրենքը «Հանրային ծառայության մասին», մարտի 23, 2018, www.arlis.am/documentview.aspx?docID=120832
17. ՀՀ օրենքը «Գնումների մասին», դեկտեմբերի 16, 2016, www.arlis.am/documentview.aspx?docID=110820
18. ՀՀ օրենքը «ՀՀ Ընդերքի մասին օրենսգիրք», նոյեմբերի 28, 2011, www.arlis.am/documentview.aspx?docid=72865
19. ՀՀ օրենքը «Փողերի լվացման և ահաբեկչության դեմ պայքարի մասին», մայիսի 26, 2008, www.arlis.am/documentview.aspx?docID=93142
20. ՀՀ օրենքը «Արժեթղթերի շուկայի մասին», հոկտեմբերի 11, 2007, www.arlis.am/documentview.aspx?docid=80072
21. ՀՀ արդարադատության նախարարի «Իրավաբանական անձանց իրական շահառուների վերաբերյալ հայտարարագրի ձևը, դրա լրացման, ներկայացման և իրական շահառուների վերաբերյալ գործակալություն ներկայացված վերջին հայտարարագրի հաստատման կարգը, իրական շահառուների բացահայտման համարժեք չափանիշներով կարգավորվող շուկաների ցանկը սահմանելու, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարի 2020 թվականի փետրվարի 5-ի N 36-Ն հրամանը ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» N 416-Ն հրաման, օգոստոսի 30, 2021 թ., <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=155465>

ԱՃԹՆ Հայաստանի փաստաթղթեր

22. ԱՃԹՆ Հայաստան, *Իրական շահառուների բացահայտում. օրենսդրական նոր փոփոխությունների ուղեցույց ընդերքօգտագործող ընկերությունների համար*, հունիս 2021, <https://bit.ly/32BE0W9>
23. ԱՃԹՆ Հայաստան, «Հայաստանի Հանրապետության իրական սեփականատերերի բացահայտման ճանապարհային քարտեզ», հունվար 2018, https://eiti.org/files/documents/bo_roadmap_draft_arm_0.pdf
24. ԱՃԹՆ այլ փաստաթղթեր, <https://bit.ly/3DfgAml>

ԱՃԹՆ փաստաթղթեր

25. EITI, *The EITI Glossary*, <https://eiti.org/glossary>
26. EITI, *Transparency at Source: How Do Countries Fare?* 25 January 2021, <https://www.eiti.org/blog/transparency-at-source-how-do-countries-fare>
27. EITI, *The EITI Standard 2019*, January, 2019, <https://eiti.org/document/eiti-standard-2019#r2-5>
28. EITI, *National Report of Ukraine*, 2019, https://www.eiti.org/files/documents/ukraine_report-eiti_en_2019_final.pdf
29. EITI, *Ukraine's Revolution Against Corruption and Hidden Ownership*, March 8 2019, <https://eiti.org/blog/ukraines-revolution-against-corruption-hidden-ownership>
30. EITI of the Republic of Armenia, *Open Data Policy*, December 2017, <https://bit.ly/31aHv5B>
31. EITI, *The EITI Standard 2016*, 15 February 2016, <https://bit.ly/319zeP9>

32. EITI, *Beneficial Ownership Pilot Evaluation Report*, October 2015, <https://bit.ly/3E4Ez8S>
33. EITI, *The EITI standard 2013*, April 2013, <https://eiti.org/document/eiti-standard-2013>

Միջազգային իրավական ակտեր

34. European Commission, *EU Directive 2018/843 of the European Parliament and of the Council Of 30 May 2018 Amending Directive (EU) 2015/849 on the Prevention of the use of the Financial System for the Purposes of Money Laundering or Terrorist Financing, and Amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU*, Official Journal of the European Union, 19 June 2018, <https://bit.ly/3E37oT2>
35. European Commission, *EU Directive 2015/849 of European Parliament and the Council of 20 May 2015 on the Prevention of the use of the Financial System for the Purposes of Money Laundering or Terrorist Financing, Amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and Repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC*, Official Journal of the European Union, 5 June 2015, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32015L0849>
36. UK Parliament, *Small Business, Enterprise and Employment Act 2015*, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/26/contents/enacted>
37. UK Government, *G8 2013: New Rules To Bring Unprecedented Transparency On Company Ownership*, 15 June 2013, <https://bit.ly/315dy78>
38. UK Government. *Summary Guide for Companies – Register of People with Significant Control*, <https://bit.ly/3o130yk>
39. UK Parliament, *References to People with Significant Control over a Company*, Companies Act 2006, www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/schedule/1A
40. Міністерство Фінансів України, *Наказ про затвердження Положення про форму та зміст структури власності*, 2021, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0768-21#Text>
41. Закон України, *Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань*, 2003, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#n160>

Միջազգային կազմակերպությունների փաստաթղթեր

42. FATF, *Glossary of the FATF Recommendations*, <https://www.fatf-gafi.org/glossary/>
43. FATF, *Guidance on Transparency and Beneficial Ownership*, October 2014. <https://bit.ly/32JjVNR>
44. FATF, *Guidance on Politically exposed persons (recommendations 12 and 22)*, June 2013, www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/Guidance-PEP-Rec12-22.pdf
45. G20 Anti-Corruption Working Group, *G20 High-Level Principles on Beneficial Ownership Transparency*, 2014, <https://bit.ly/318Cmel>
46. Open Government Partnership, *Armenia, Beneficial ownership register (AM0037)*, 2021, <https://www.opengovpartnership.org/members/armenia/commitments/AM0037/>

47. OECD, *A Beneficial Ownership Implementation Toolkit*, March 2019, www.oecd.org/tax/transparency/beneficial-ownership-toolkit.pdf
48. OECD, *Exchange of Information on Request, Handbook for Peer Reviews 2016-2020*. www.oecd.org/tax/transparency/global-forum-handbook-2016.pdf
49. OECD, *Foreign Bribery Report: An Analysis of the Crime of Bribery of Foreign Public Officials*. 02 December 2014, <https://doi.org/10.1787/9789264226616-en>
50. OECD, *Identification of Ultimate Beneficial Ownership and Control of a Cross-Border Direct Investor*. March 2007, <https://bit.ly/3nYVQL4>
51. The World Bank, *Open Data Essentials*, 2019, <http://opendatatoolkit.worldbank.org/en/essentials.html>

Այլ աղբյուրներ

52. CMS Law Now, *Ukraine Updates Requirements for Information Disclosure on UBOs and Ownership Structure*, 02.07.2021, <https://bit.ly/3cWEiZR>
53. Dun and Bradstreet, *Beneficial Ownership Monitoring: The Challenges and Practicalities*, 21 May 2020, <https://bit.ly/3FQPWlc>
54. Global Financial Integrity, *Illicit Financial Flows to and from 148 Developing Countries: 2006-2015*, January 2019, <https://bit.ly/32MG1z7>
55. Global Witness, *The Companies We Keep, What the UK's Open Data Register Actually Tells US About Company Ownership*, London, 2018, <https://bit.ly/3D4EUqT>
56. Natural Resource Governance Institute, Westenberg, E. and Sayne A., *Beneficial Ownership Screening: Practical Measures to Reduce Corruption Risks in Extractives Licensing*, 15 May 2018, <https://bit.ly/3I1DHEq>
57. One, *Trillion Dollar Scandal*, 3 September 2014, <https://bit.ly/3E606Om>
58. Open Ownership, *Beneficial Ownership Data Standard (v0.2)*, 2021, <https://standard.openownership.org/en/0.2.0/>
59. Open Ownership, *Worldwide Commitments and Action*, 2021, <https://www.openownership.org/map/?register=register-online#map>
60. Sayenko Kharenko new law firm, *New Requirements to UBO Disclosure in Ukraine*, 10 March 2020, <https://sk.ua/news/new-requirements-to-ubo-disclosure-in-ukraine/>
61. The B Team, *Ownership Is Everyone's Business—Private Sector Action on Company Ownership*, 20 April 2018, https://issuu.com/the-bteam/docs/2018-bot-g20_report
62. Transparency International Slovakia, Labant, J. and Gabriel S., *The Register of Beneficial Ownership in Slovakia: Revolutionary transparency, Questionable Implementation, Unsure Benefits*, June 2017, <https://bit.ly/3E6iN4r>
63. Transparency International, *404 Beneficial Owner Not Found: Are EU Public Registers in Place & Really Public?*, 26 May 2021, <https://bit.ly/3FZL3qi>
64. Transparency International, *Beneficial Ownership Registers: Progress to date*, 11 June 2020, <https://bit.ly/3o0PAIU>
65. Transparency International, Lucas Amin L. and Marín, J. M., *Recommendations on Beneficial Ownership for OGP Action Plans.*, November 2019, <https://bit.ly/3li27zU>
66. Transparency International, *Policy Brief 02/2014: Ending Secrecy to End Impunity: Tracing The Beneficial Owner*, 19 June 2014, <https://bit.ly/3xCysq2>